

KRIMINALOMSORGEN

Rapporter

Vold mot tilsatte i kriminalomsorgen 2004

Yngve Hammerlin og Thomas W. Strand

VOLD MOT TILSATTE I KRIMINALOMSORGEN 2004

Yngve Hammerlin og Thomas W. Strand

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS)
Postboks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Copyright : Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS), Oslo 2005

I serien:
KRUS Rapport
Nr 2/2005

ISBN: 82-91910-46-4
ISSN: 0803-9402

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

FORORD

Denne voldsrapporten har status som et sammendrag for selvrapportert registrert vold mot tilsatte i 2004 og omfatter prøveperioden for det nye registreringskjemaet som er innført. Rapporten har dessuten tatt med den første prøveperioden for siste halvdel av 2003.

Sammendragsrapportene vil komme hvert år. I tillegg til at rapportene vil samle statistisk informasjon for tidligere år, for så å sammenlikne dem, vil de systematisere og presentere analyser av og forklaringer på den voldsutviklingen som avtegner seg.

Ut fra studier av det voldsforebyggende arbeidet som drives i kriminalomsorgen, vil forskerne kunne gi innspill til eventuelle forbedringer og endringer. I dette analysearbeidet er også studiene av det faglige og omsorgsrelaterte etterarbeidet viktig.

Forskningen på volden som utøves mot tilsatte er et helt sentralt arbeidsmiljøtiltak som foregår på flere arenaer og i nær kontakt med praksis og praktikere. Vesentlig er også koblingen opp mot den temaundervisningen som foregår på KRUS i forbindelse med det forebyggende arbeidet.

KRUS, september 2005

Harald Føsker

INNHALDSFORTEGNELSE

1	Sammendrag	3
2	Abstract	5
3	Innledning.....	7
3.1	Historisk tilbakeblikk	7
3.2	Rapportens formål, oppbygging og betingelser	11
3.3	Metode – selvrapporteringens begrensninger	12
4	Status	14
4.1	Hvem er utsatt for vold?	15
4.2	Hva skjedde?	16
	Voldstyper	16
4.2.1	Fysisk vold	19
4.2.2	Psykisk vold.....	20
4.2.3	Symbolisk vold (verbal og nonverbal vold)	20
4.2.4	Trusler mot familien	21
4.2.5	Sosial vold	22
4.3	Hendelsessted.....	22
4.4	Hendelsestidspunkt	23
4.5	Voldssituasjon, risikovurdering og behov	24
4.6	Gjerningsperson	24
4.6.1	Gjerningspersonens siste dom eller siktelsesgrunnlag	25
4.6.2	Gjerningspersonen og tidligere vold mot tilsatte.....	25
4.7	Tilsattes antatte begrunnelse for eller årsaksforklaringer til volden	26
4.7.1	Faktorer som bidro til at hendelsen oppsto	26
4.8	Hva så? Reaksjoner, tilstand og oppfølging etter hendelsen.....	27
4.8.1	Ofrenes opplevelser i ettertid	27
4.8.2	Behov for behandling og oppfølging.....	28
4.8.3	Debriefing.....	28
4.9	Hva ble gjort?	29
4.10	Kunne hendelsen vært unngått?.....	30
5	Analyse – ulike forklaringer på volden	31
5.1	Vold i fengsel – en spesiell arena	32
5.2	Et aktuarisk perspektiv på voldsforebygging i kriminalomsorgen	36
6	Noen oppsummerende merknader	41
7	Litteratur.....	44
8	VEDLEGG: Registrerings- og definisjonsveiledning	47

---

1 SAMMENDRAG

Denne rapporten omhandler vold mot tilsatte i kriminalomsorgen i 2004, og er en del av et større kontinuerlig kunnskaps- og erfaringsgivende arbeid. Rapporten har fire deler som henholdsvis tar for seg: Innledende betraktninger av relevans for tolkningen av funnene; en omfattende deskriptiv gjennomgang av status for 2004; den statistiske beskrivelsen i sammenheng med et utvalg av teoretiske perspektiver og videre teoriutvikling; og avslutningsvis en samlende og fremadskuende oppsummering.

Rapportens funksjon

Rapporten kan og skal dekke flere ulike behov. Det nye skjemaet som er lagt til grunn, er basert på et mer grundig empirisk, teoretisk og metodisk forarbeid med de konkrete hverdagsbetingelsene i fengslene, enn tidligere skjema. Arbeidet med skjemaet kommer imidlertid til å fortsette da det må være dynamisk for å speile hverdagen i kriminalomsorgen. En av endringene som er gjort med det nye skjema, handler om skillet mellom vold og trusler; vi oppfatter skillet i denne sammenheng som misvisende, og har derfor valgt å gå bort fra det. Det nye opplegget gir videre muligheter til fordyping i særtemaer og viktige delproblemstillinger. Dette er viktig for omsorgstiltakene samt det forebyggende og oppfølgende arbeidet overfor de tilsatte. Skjemaet kan nå også føres på en lite tidkrevende måte, samtidig som det er mulig å gå i detaljer og bruke god tid for de som har anledning og/eller behov for det.

Metodiske bemerkninger

Rapporten avspeiler selvrapportering og offerets innrapporterte voldsopplevelse. Den selvrapporteringsstrategien som er valgt gir ikke et fullstendig bilde av all den faktisk forekommende volden mot tilsatte i kriminalomsorgen i 2004, men den avdekker den volden som det er informert om. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis en svakhet, men en styrke dersom rapporten leses som en beskrivelse av hvilke hendelser kriminalomsorgens tilsatte selv har erfart som vold. Vår forståelse av voldsutøvelsen baseres dessuten på å se individ og livsbetingelser/miljø i et indre forhold til hverandre. I en del enkelttilfeller er også tilgjengelige rapporter anvendt til studiene.

Analysens tendenser

Voldsproblematikken er kompleks og mangfoldig, og må forstås og forklares med dette utgangspunktet. Det ser ut til at den mest alvorlige kvestende legemsvolden er uteblitt denne gangen. Det er imidlertid en viktig registrering at (og som tidligere voldsundersøkelser viste) mange sliter med betydelige problemer ved de ulike voldsformene som de er blitt utsatt for. Videre er det verd å merke seg tendenser i tidspunkt for voldsutøvelsen i sammenheng med bemanningssituasjon, og for eksempel innlåsning på kveldstid. I forhold til de tilsatte er det viktig å bemerke at så mange som 1/4 av respondentene hevder at voldsopplevelsen er "belastende", halvparten at de er "litt belastende". Bare 14 av 140 utsatt for trusler føler seg trygge på at trusselen ikke var reell, og ingen som har blitt utsatt for psykisk vold, har oppgitt at hendelsen ikke var belastende. Mange sliter også med ettervirkninger, hvis omfang det ikke er materiale til å si noe om i denne rapporten. Dette må tas alvorlig i det oppfølgende omsorgsarbeidet. I tillegg viser tilbakemeldingene bekymringsverdig nok, at det fremdeles er for mange som ikke får den nødvendige debriefingen. Det synes også som om flere ikke er fortrolig med debriefingsrutinene og hva debriefing innebærer. Det må legges mer arbeid i denne omsorgsvirksomheten, og det synes nødvendig at debriefingen institusjonaliseres bedre som system.

Veien videre

Det er nødvendig at de retningslinjene som er gitt av KSF og arbeidsgruppa følges godt opp, og at tilbakemeldingene til oss sikres. Overtar andre registrerings- og oppfølgingsoppgaven enn den personen som har vært vår kontaktperson, må det gis beskjed om det og etableres kontakt med oss, også for de lokale enhetene.

Forskerne vil i de kommende rapportene utvikle analysene, samtidig som det også vil bli gitt innspill for teoriutvikling. Nye aktuelle rapporter og teorier som utvikles, vil presenteres.

Særlig tre problemstillinger peker seg ut i det videre arbeidet mot vold i kriminalomsorgen:

- Mørketallsproblematikk – prosessen fram mot ferdig skjema.
- Undersøkelse av vold mot og mellom fanger.
- Gjengangerproblematikk.

---

2 ABSTRACT

This report treats violence against staff in the Norwegian Correctional Service during 2004, and is a part of a larger and continuous knowledge- and experience giving work. The report consists of four parts: preliminary considerations of relevance to the interpretation of the findings; descriptive thoroughfare of the 2004 status; the statistic description in light of selected, relevant theoretical perspectives; and finally, an assembling and forward looking summary.

Function

The report may and shall cover several needs. It is based upon a new form that is worked out on a more thorough empirical, theoretical and methodological ground of concrete everyday conditions in the prisons, than before. The elaboration of the form will continue however, as it needs to be dynamic to reflect everyday-life in the correctional service. One of the changes in the new form concerns the differentiation of violence from threats; we have found the differentiation misleading in this context, and have chosen to disregard it. Furthermore, possibilities for indentation in special topics and significant sub-problems are given by the new arrangements. This is of importance to the measures of care, as well as to works of preventive and subsequent nature. The form can now also be filled in a little time-demanding way, at the same time as it is possible to go more into detail and spend a good amount of time on it, if opportunity and need is at hand.

Methodological remarks

The report reflects self-reporting and the victim's reported experience of violence. From the strategy of self-reporting utilized, it follows that the report can not be said to give an objective and representative picture of all the actual violence that occurred against staff in the criminal ward in 2004, but it reveals the informed-about violence. This is not necessarily a weakness of the report, but on the contrary a strong point if the report is read as a description of incidents the staff themselves experienced as violence. Besides, our understanding of the act of violence is based upon seeing the individual and his surroundings/life-conditions as interrelated. In some singular cases, available reports has also been used for the studies.

Tendencies in the analysis

The problem of violence is complex and manifold, and must be understood from this point of departure. The most severe type of bodily assaults seems absent this time. It is, however, an important registration that (as former examinations showed) many struggle with significant problems in relation to the different forms of violence they have been exposed to. Moreover it is worth to notice tendencies in the point of time of the assault in connection with staff-situation, and for instance during locking up for the evening. With regards to the staff, it is important to remark that as many as 1/4 distinguished the violent assault as "distressing", and 1/2 as "a little distressing". Only 14 of 140 feel confident that the threat was not real, and not one of the exposed to psychical violence, has stated that the experience was not distressing. Many also suffer from after-effects - to which extent we can not know from this material. This must be taken seriously in the subsequent care. In addition, the response shows that there is still too many who does not receive necessary debriefing. It seems like many is not confident with the routines of debriefing, and what debriefing imply. More effort must be put into this line of subsequent care, and better institutionalisation of debriefing as a system seems needed.

Onwards

It is necessary that the guidelines given by KSF and the work group are followed up properly, and that the responses to us are secured. If others than our contact take over the task of registration and follow-up, notice must be given and contact with us established. This also goes for local unities.

The researchers will in the coming reports further develop the analysis, and provide input to theoretical progress. New and current reports and theories that are elaborated will be presented. Three problems crystallize in the onwards work against violence in the criminal ward:

- The problem of dark figures in the process towards a completed form.
- Examination of violence against and between prisoners.
- Problems concerning frequent assailants.

---

3 INNLEDNING

Den foreliggende rapporten omhandler vold mot tilsatte i kriminalomsorgen i 2004. Enkelte steder er også data fra annet halvår i 2003 tatt med som illustrasjon.

Rapporten har fire deler. Vi åpner med noen innledende betraktninger av relevans for tolkningen av de funnene som følger. Rapporten plasseres historisk som en del av kriminalomsorgens og KRUS' kontinuerlige arbeid mot vold mot tilsatte, og metodiske betingelser og begrensninger diskuteres. Disse innledende merknadene følges av en relativt omfattende deskriptiv gjennomgang av status for 2004. Deretter forsøker vi å sette den statistiske beskrivelsen av fjoråret i sammenheng med et utvalg interessante og relevante teoretiske perspektiver, før vi avslutter med en oppsummering som forsøker å samle trådene og se fremover.

3.1 Historisk tilbakeblikk

Volds- og trusselproblematikken er en "gjenganger" som fra tid til annen behandles og drøftes i norsk kriminalomsorg. Man har diskutert problematikken i flere år og med ulike perspektiver. Særlig på midten av 1970-tallet ble vold og trusler mot tilsatte diskutert, og periodevis har det vært nedsatt arbeidsgrupper som har kommet med innspill om problemet.

I perioder har også kriminalomsorgen vært kritisert for å utøve institusjonsvold; ikke minst som systemkritikk og relatert til fengselssystemets overgrep i bruken av sanksjoner og kontrollformer. Ut fra denne kritikken er det fangene¹ som er blitt betegnet som ofre.

Det er særlig i forbindelse med konkrete hendelser at diskusjonene om vold og sikkerhet blusser opp. Som oftest etableres det konkrete tiltak i kjølvannet (og da som nødvendige virkemidler) som forebyggingstiltak eller som omsorgsrelaterte opplegg. Særlig ved alvorlige kvestelser og drap på tilsatte har fokuset vært sterkt.

Massemediene har i perioder påvirket debattene. Men også den generelle interessen for vold på arbeidsplassen og de diskusjonene som har vært gjennomført på basis av undersøkelser som er foretatt på sammenliknbare institusjoner (politiet, sosialkontorer, helsesektoren, osv.), har hatt en innflytelse på problematiseringen.

For kriminalomsorgens del har det kunnskapsproduserende og forebyggende arbeidet vært intensivt, særlig de siste seks-sju årene: Den 3. november 1999 ble det gjennomført et møte mellom Justisdepartementet og KRUS om volds- og trusselproblematikken i kriminalomsorgen. Bakgrunnen for møtet var at Det sentrale arbeidsmiljøutvalget (SAK) hadde anmodet forskerne på KRUS om å se nærmere på denne problematikken. Det ble fastslått på møtet at forskerne i første omgang skulle studere hvilke konsekvenser vold og trusler får for tjenestemennene på kort og lang sikt, og det ble formulert et mandat med følgende arbeidsoppgaver:

Forskerne skulle se nærmere på:

1. konsekvenser av vold og trusler mot tilsatte på kort og lang sikt, herunder knyttet problematikken vold mot tilsattes familie

---

¹ Etter en faglig vurdering har vi valgt å bruke betegnelsen *fange* istedenfor *innsatt*. Betegnelsen *innsatt* kommer bare til å dukke opp når vi gjengir tilsattes utsagn.

2. hvorfor slike hendelser finner sted
3. hvilke situasjoner som utløser slike hendelser
4. eventuelle tiltak, herunder en revisjon av eksisterende kartleggingskjema

Det var også et ønske at forskerne skulle se nærmere på problematikken knyttet til vold mot tilsattes familier².

I 2001 kom derfor forskningsrapporten *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgsavdelingen* av Hammerlin & Kristoffersen. Forskerne ga rapporten status som en forstudie og presenterte den som et innspill til videre diskusjon og forskning³. Forundersøkelsen ble foretatt med ulike metodiske tilnærminger for å få en best mulig forståelse av problemet.

Foruten 51 intervjuer og samtaler med tilsatte som var blitt utsatt for vold og trusler, ble det gjennomført en spørreundersøkelse ved tre driftsenheter. Begrunnelsen for denne pilotundersøkelsen var at forskerne ønsket å få mer kunnskaper om erfaringer og opplevelser den enkelte voldsutsatte tilsatte hadde hatt med volden og truslene som han/hun var blitt utsatt for. Tanken var dessuten at forskerne ville teste og få impulser til den planlagte revisjonen av det eksisterende kartleggingskjemaet som departementet brukte. Svarprosenten var høy og de mange tilbakemeldingene fra deltakerne i spørreundersøkelsen viste seg også å være meget nyttige. Et nytt registreringsskjema ble resultatet.

Spørreskjemaet skulle samtidig fungere som en testmodell på en eventuelt landsdekkende spørreundersøkelse, der spørsmålene var tenkt stilt til samtlige tilsatte.

Det tredje hensynet var at forskerne ønsket en kontroll på relevansen og gyldigheten av de informasjonene de hadde fått fram i intervjuene. En metodisk begrensning med intervjuene var at informasjonene som kom fram, skjedde gjennom "selvseleksjon"⁴. Det vil si at informantenes vilje til å stå fram og deres egen vurdering av det de hadde opplevd, styrte valget hvorvidt de ønsket å delta eller ikke.

I en anonym spørreundersøkelse ville ikke disse problemene i samme grad gjøre seg gjeldende. Dersom svarprosenten var høy, hvilket den også var for de enhetene som besvarte spørreskjemaet, ville også erfaringene til ikke-motiverte respondenter komme fram. Resultatene fra spørreundersøkelsen ville da kunne sammenlignes med resultatene fra intervjuene. Forskerne antok at dersom responsene fra spørreundersøkelsen sammenfalt med mønstrene som ble registrert i intervjuene, ville det styrke intervjuundersøkelsens validitet og omvendt. Det viste seg at det var et meget godt sammenfall mellom de forskjellige undersøkelsene. Det var også en svært mangfoldig og nyttig informasjon som kom fram.

En forundersøkelse er et godt utgangspunkt for videre forskning og avdekking av ulike problemer og tendenser. I og med at mandatet innebar et retrospektivt perspektiv på problemstillingen, ville det være en fordel å følge opp med andre studier for å få et mer komplett bilde (blant annet prospektive undersøkelser). I løpet av forskningsprosessen poengterte forskerne at det

² Jf. sak 95/02512 D 201. Referat fra møte om vold og trusselproblematikken i kriminalomsorgen.

³ Tidsrammen for forskernes arbeid hadde vært begrenset. Begge forskerne har i samme periode også hatt andre oppgaver. Litteraturstudier, intervjuer, gjennomføring av spørreundersøkelse, samt skriving av rapport er alt sammen gjennomført i perioden februar 2000 til og med januar 2001. Det foreliggende arbeidet er altså utført innenfor begrensede rammer i forhold til tid og ressurser.

⁴ I den innledende fasen av forskningsprosessen valgte vi en metodisk tilnærming der det var nødvendig å komme i kontakt med tilsatte som hadde vært utsatt for vold og trusler. Dette var svært viktig for den videre retningen og innholdet i arbeidet, men også nødvendig ut fra den teoretiske tilnærmingen. Se for øvrig avsnittet om metodiske begrensninger under.

kunne være en fordel om man fikk gjennomført en landsomfattende omfangsstudie av vold og trusler. En slik undersøkelse måtte omfatte alle tilsatte. Begrunnelsen fra forskerne var at KSE, regionene og de enkelte enhetene har for lite informasjon og kunnskaper om alle aktørgruppene i kriminalomsorgen og deres utsatthet for de forskjellige voldsformer. Dette gjaldt blant annet forskjellige aktører som lærere og helsepersonell. Forskerne opplevde dessuten at man på daværende tidspunkt visste relativt lite om vold og trusler i friomsorgen.

Forskerne oppdaget óg andre metodiske og teoretiske problemer gjennom samtale, intervjuene og pilotundersøkelsene: De tradisjonelle måter å kategorisere voldsproblematikken på (blant annet bare ved kategoriene fysisk og psykisk vold) var et for spinkelt grunnlag og ga et feilaktig bilde av voldsproblematikken i kriminalomsorgen. På basis av den konkrete empirien, utarbeidet de et variert registrerings- og kategoriseringssystem som på en atskillig bedre måte dekket de faktiske forholdene (dermed sto empiri, praksis og teori i et indre forhold til hverandre, framfor at teorien ble forhåndsstyrende for det man skulle se etter). I tillegg ble det foretatt grundige litteraturstudier. Flere fagmiljøer ble konsultert, blant annet Arbejdsmiljøinstituttet i København som arbeidet på en studie av vold mot tilsatte i kriminalomsorgen i Danmark⁵. Blant annet hentet de teoretiske impulser fra Møller (2000), Isdal (2000), Hjemdal (2003) og Skjørten (1994).

Forskerne påpekte at det var behov for mer grundige studier av ulike voldssituasjoner og de forholdene de inntreffer under, og at dette burde skje tidsmessig like etter hendelsen, med intervjuer av/samtaler med *alle* impliserte parter. En studie av den enkelte voldsutøvers motiv og situasjonsopplevelse er et nødvendig analyseutgangspunkt ved siden av offerets forklaring på handlingene. Også handlingens betydning og mening er viktig for å kunne forklare voldshandlinger.

Andre interessante problemstillinger ble også aktualisert: Å fortelle om hvorfor vold og trusler oppstår er en side av problemstillingen, en annen er å kunne forstå bedre hvorfor vold *ikke* er en del av hverdagsbildet. Viktig var det, etter forskernes mening, i tillegg å studere forhold som beskytter mot vold.

Det ble dessuten slått fast at en sentral oppgave for et kommende forskningsprosjekt var å se på hvorfor tilsatte ved mange friomsorgskontorer og enkelte anstalter ikke ser ut til å være særlig utsatt for verken vold eller trusler.

Forskerne tydeliggjorde også at det kunne være ønskelig med en rekke delstudier⁶ som blant annet studerte vold mellom fanger, vold utøvd av tilsatte og vold relatert til utenlandske fanger i sonings situasjonen og da med fokus på kommunikasjonsproblemer, eventuelle kulturkonflikter eller etniske konflikter⁷. Det ble betont at det var ønskelig med flere kvalitative studier og flere undersøkelser på enhetsnivå – særlig relatert til varetektsproblematikken og i forbindelse med restriktive tiltak og innskjerper.

⁵ Særlig psykolog Annie Høgh var viktig i denne undersøkelsen og i samtale.

⁶ Forskerne hentet også innspill og kunnskaper fra flere andre undersøkelser der voldsproblematikken var behandlet som delproblem: Arbejdsmiljøundersøkelsen i kriminalomsorgen fra 1998 og med sluttrapporten som ble presentert i 2000, C. Basbergs og Y. Hammerlins studie om kvinnelige betjentes arbeidssituasjon (1995), tjenestemannsrolleevalueringene fra slutten av 1980- og tidlig 1990-tallet; diverse forskningsrapporter som omhandlet kontraktsoning; det arbeidet som var foretatt på KRUS i forbindelse med Sikkerhet i fengsel (SiF – nå SiK) og diverse undervisningsopplegg. I Hammerlin & Kristoffersens (2001) forundersøkelse er det dessuten en omfattende framstilling av og litteraturhenvisning til ulike rapporter og forskningsarbeid som studerer vold og trusler i kriminalomsorgene i Norden.

⁷ Senter mot etnisk diskriminering (SMED) har i samarbeid med Antirasistisk senter planlagt å gjennomføre en eksplorativ undersøkelse om etnisk diskriminering ved Ullersmo fengsel. Antirasistisk senter har måttet trekke seg fra gjennomføringen av undersøkelsen. SMED har uttrykt ønske om at KRUS skal overta gjennomføringen.

Forskningsrapporten ble altså offentliggjort som forstudie i 2001. En rekke innspill ble lagt fram i rapporten. Særdeles sentralt for forskernes arbeid var å utforme et nytt registreringsskjema. Det gamle som var brukt, var for mangelfullt relatert til den kunnskapskapitalen, de behovene og de registreringsoppgavene man hadde, og de problemene man etter forundersøkelsen hadde avdekket. Forskerne hadde dessuten foretatt en omfattende litteraturstudie, samt gjennomført en rekke møter og diskusjoner om problemet med internforskerkolleger i Norden. I fellesskap hadde de nordiske internforskerne funnet fram til problemområder og variabler som skulle nyttes i registreringsskjema, og som også idéelt og forslagsmessig sett skulle anvendes av alle de nordiske landene. Grunntanken var muligheter for en viss grad av sammenlikning mellom de nordiske landene. Det var foretatt en rekke studier av voldsproblematikken i de respektive kriminalomsorgene – en erfarings- og kunnskapskapital som ble tatt vare på i Hammerlin & Kristoffersens rapport.

I tillegg til de rapportene og de obligatoriske registreringene han var delaktig i, satt også Hammerlin som fagmann og representant i en referansegruppe nedsatt av Kompetansesenteret for voldsarbeid⁸, Høgskolen i Oslo, og på den måten hadde han svært god kontakt med ulike fagmiljøer både i Norge og utlandet. Dette nettverket har vært særdeles viktig for det videre forsknings- og forebyggingsarbeidet. Etter rapporten ble framlagt i 2001, holdt forskerne også en rekke foredrag og forelesninger om resultatene fra undersøkelsene både i innland og utland.

På basis av og i forbindelse med forundersøkelsen til Hammerlin & Kristoffersen (KRUS) oppnevnte Justisdepartementet 30. mai 2001 en arbeidsgruppe med følgende mandat:

”Arbeidsgruppen⁹ skal følge opp forundersøkelsen ’Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen’, herunder dels kartlegge hva som tidligere er gjort når det gjelder volds- og trusselproblematikken og dels lage en handlingsplan for hvordan man skal kartlegge, forebygge, behandle og følge opp volds- og trussel-situasjoner i kriminalomsorgen.”

Innstillingen ble levert 31. desember 2001. En rekke konkrete forslag ble presentert i innstillingen. Disse, samt forundersøkelsens innspill, ble fulgt opp av departementet som utviklet en håndbok med tittelen: *Håndtering av volds- og trusselhendelser i kriminalomsorgen*. Den kom i 2003.

Det videre forebyggings- og forskningsarbeidet ble lagt til rette etter et opplegg der det fra 2002 kontinuerlig skulle bli foretatt nye og grundige teoretiske, metodiske og praktiske studier av problematikken. Særlig kunnskapen og erfaringene på praksisfeltet er av stor betydning.

Arbeidet som nå foretas, blir gjennomført med blant annet faginnspill fra eksterne fagfolk og aktører i kriminalomsorgen. Videre blir det gjennomført årlige seminarer på KRUS der problematikken diskuteres relatert til nye forskningsresultater, og der erfaringene som gjøres med både forebyggings- og etterarbeidet ved voldshendelser og erfaringene med det nye registreringsskjemaet/registreringspraksisen, følges opp.

⁸ Også ved utarbeiding av NOU 2003:31 om *Retten til et liv uten vold* var hans ekspertise og teoretiske innspill blitt brukt både skriftlig, men også muntlig ved at han var blitt innkalt til diskusjoner om voldsforståelse i den gruppa som formet NOU'en. Han hadde også skrevet flere artikler om voldsproblematikken i familien som aktualiserte nær kontakt med ulike fagmiljøer.

⁹ Leder for arbeidsgruppa var assisterende direktør Rune Trahaug, Kriminalomsorgen region øst; sekretær for gruppa var inspektør Knut Ellstrøm, Bredvet fengsel, forvarings- og sikringsanstalt; forsker Yngve Hammerlin, KRUS; rådgiver Ole Johan Heir, Justisdepartementet; friomsorgsleder Berit Furøy, Buskerud friomsorgskontor; varahovedverneombud for kriminalomsorgen Mette Salicath, Oslo fengsel; KY-representant Tor Tverre; NFF-representant Trond Pettersen, Oslo fengsel.

KRUS har dessuten fått i oppdrag å lage halvårsrapporter på basis av den obligatoriske voldsregistreringen og det nye skjemaet som er under utvikling, samt å lage årlig en mer omfattende rapport om voldsproblematikken i kriminalomsorgen – en rapport som er ment å gi en samlet og problemstillende vurdering av temaet. Arbeidet forutsetter en kontinuerlig og god kontakt med så vel SAK, hovedverneombudet, departementet, regionene og de enkelte enhetene.

Denne oppsummerende rapporten er altså en del av et større kunnskaps- og erfaringsgivende arbeid. Tilsvarende rapporter vil kontinuerlig bli gitt ut. Tanken er også å produsere tematiske særreporter når det er aktuelt. I tillegg vil forskerne ta kontakt med regionene og enhetene for å kunne følge opp den praktiske tilretteleggingen i regionene og på praksisfeltet. Voldsproblematikken er lagt inn i undervisningsopplegget for aspirantene.

Det videre arbeidet vil utvikles på basis av konkrete analyser av den utviklingen som er og har vært. Det kan nå slås fast at kriminalomsorgen har kommet langt med å systematisere både kunnskapene og erfaringene om, men også oppfølgingen av forebyggende arbeid og etterarbeid (ved hendelser). Forutsetningen er likevel at tilretteleggingen følges systematisk opp.

Det er derfor en god inspirasjon for det arbeidet som gjøres, at den tidligere lederen for kompetansesenteret for voldsofre (Høgskolen i Oslo), Ole kristian Hjemdal, bemerket på siste seminar på KRUS i 2004, at kriminalomsorgen var en av de etatene i landet som har arbeidet grundigst og mest systematisk med problematikken. Når dette er sagt, må det presiseres at en grundig omsorgsrelatert og forebyggende oppfølging og en kontinuerlig forskning må opprettholdes. De planene som er utarbeidet, må følges. Den nye registreringspraksisen er ett av midlene i dette arbeidet.

3.2 Rapportens formål, oppbygging og betingelser

Rapporten kan og skal dekke flere ulike behov. I forhold til kriminalomsorgens tidligere registreringsarbeid er det nye skjemaet basert på et grundigere empirisk, teoretisk og metodisk forarbeid; et arbeid som hele tiden har blitt satt i sammenheng med de konkrete hverdagsbetingelsene i fengslene. Skjemaets kategoriseringer, spørsmål og problemstillinger avspeiler hverdagen på en bedre måte enn tidligere. Slik det er nå, er det et indre forhold mellom teori, metode, registrering, kunnskap, erfaringer og praksis. Ulike registreringsbehov som har kommet fram underveis i prosessen, er også dekket. Alt i alt er mulighetene for analyser og forståelse av vold mot tilsatte klart forbedret. Dette er til fordel for det oppfølgende og forebyggende arbeidet.

På noen områder er skjemabruken fremdeles ikke tilstrekkelig praktisk og organisatorisk institusjonalisert. For eksempel har skjemaansvaret i prøveperioden i enkelte regioner ikke vært permanent knyttet til bestemte enkeltpersoner. Det har forekommet at oppgaven har skiftet eier uten at KRUS er underrettet. Registreringen og oppfølgingen har i noen grad vært preget av dette. Når dette er sagt, er det viktig å understreke at vi i det store og hele er godt fornøyd med det arbeidet som er gjort, både på regionalt og lokalt nivå. Å sikre gode betingelser og rutiner for registreringsprosessen vil likevel være et nødvendig kontinuerlig arbeid.

Fra første halvår 2005 er skjemaet noe endret. I løpet av et par år, når også det korrigerede skjemaet er skikkelig innarbeidet, vil bruken sannsynligvis gradvis stabilisere seg. En av endringene som er gjort, handler om skillet mellom vold og trusler. I vårt perspektiv, og med trusseldefinisjonen som brukes i skjemaet, kan alle voldsformene ha karakter av å fungere som trusler.

Vi oppfatter derfor skillet mellom vold og trusler i denne sammenheng som misvisende og har derfor valgt å gå bort fra det. At rapporten heter *Vold mot tilsatte i kriminalomsorgen 2004* (og ikke *Vold og trusler...*), innebærer derfor ingen innskrenkning av fokuset for arbeidet. Se for øvrig den vedlagte registrerings- og definisjonsveiledningen for mer om definisjonen av de ulike voldsformene.

For å lage gode registreringsskjemaer til studier av vold og ulike voldelige og truende væremåter, må man i utgangspunktet bygge på kunnskaper og kompetanse fra flere fagområder, ikke minst fra det nevnte praksisfeltet, men også etablert ekspertise på voldsproblematikken. Disse kravene er godt dekket i og med de nye registreringsskjemaene.

Forskerne har sammen med aktuelle instanser og fagpersoner i etaten sikret rutiner og strategier på det mer oppfølgende praktiske og forebyggende arbeidet. De ulike presentasjonene, delinformasjonene og innrapporteringene er sentrale i den forebyggende virksomheten, og det vil bli tatt direkte kontakt med KSF, regionene, organisasjonene og fengslene/friomsorgskontorene for å informere om og diskutere utviklingen, og for å hente inn impulser til de ulike aktørgruppene og instansenes informasjonsbehov. De ulike arbeidsgruppene innspill er tatt godt vare på. Det nye opplegget gir derfor muligheter til å fordype seg i særtemaer og viktige delproblemstillinger. Dette vil være aktuelle innspill både i forhold til sonings- og arbeidsmiljøet. Allerede nå har det vært forespørsel fra regioner om ulike delinformasjoner. Disse er effektivt fulgt opp. Samarbeidet med hovedverneombudet er også svært godt.

Det er en fordel med det nåværende opplegget at KRUS hurtig kan gi ønskede informasjon. Det skal også kunne utvikles delrapporter for ulike instanser etter behov. Hovedverneombudet har for eksempel ytret særskilte ønsker som vil bli fulgt opp. Det samme har KSF, SAK og organisasjonene. I de større rapportene vil det bli utarbeidet ulike forslag om eventuelle endringer og tiltak i det voldsforebyggende arbeidet. Hele tida vil analysene, systematiseringen av data og bearbeidingen av dem, forståelsen, fortolkningene, forklaringene, formidlingen og de kritiske refleksjonene være basert på det nødvendige innvendige forholdet mellom teori, metode, empiri og praksis, men også relateres til strukturelle betingelser, etikk og menneskesyn.

3.3 Metode – selvrapporteringens begrensninger

Det er av avgjørende betydning å understreke at det er tilsatte selv som, eventuelt i samråd med enhetens registreringsansvarlige eller andre ledere, velger å levere inn skjema for voldsregistrering. Det er et vesentlig poeng at ingen har plikt til å levere inn skjema. Dette er et verdimeisig fundament som vi ønsker å videreføre også i framtiden. Denne selvrapporteringsstrategien får imidlertid enkelte konsekvenser for tolkningen av materialet.

Hvis dette hadde vært en undersøkelse i tradisjonell forstand, hadde denne selvrapporteringsstrategien vært en svakhet, statistisk sett. Hellevik (1999) skiller mellom to kriterier for utvalgsmetoders kvalitet: *sikkerhet* (hvor godt bilde utvalgsresultatene gir av universet) og *kostnader* (utgiftene ved å trekke ut og kontakte utvalget) (ibid: 122). Styrken ved såkalt *ikke-sannsynlighetsutvelgning* (som selvrapportering er et eksempel på) er lave kostnader, med en fare for lite representative data som resultat. Ved selvseleksjon er det nemlig slik at enhetene allerede skiller seg ut ved at de har valgt å levere inn skjema. Det er derfor en fare for at de skiller seg fra universet for øvrig også på andre måter.

Men dette er ingen enkeltstående undersøkelse, målet er tvert imot en kontinuerlig registrering av alle tilfeller av vold mot tilsatte i kriminalomsorgen. Men hva er vold? Jo mer man fjerner seg fra den konkrete og fysiske legemsvolden, desto mer er man avhengig av offerets opplevelse for å kunne bruke voldsbegrepet på hendelsen. Selvseleksjon som datainnsamlingsmetode vil ha forskjellige konsekvenser avhengig av hvilken voldsform man snakker om.

Det er liten tvil om at slag, spark eller skalling er eksempler på handlinger som det er naturlig å levere inn et skjema om, hvis man har vært utsatt for dem. Når det gjelder andre voldsformer (sosial vold, psykisk vold), er det imidlertid i større grad opp til det enkelte offer om hendelsen oppleves som et eksempel på samlekategorien 'vold', og som et eksempel som er "alvorlig nok" til at skjema skal leveres. Her vil det sannsynligvis være forskjeller i hva som kjennetegner en hendelse som er "alvorlig nok", og det er en viss fare for at utvalget (dem som velger å levere inn skjema) avviker fra universet (alle de som har opplevd episoder som potensielt sett kunne ha vært definert som ulike former for vold) på systematiske måter.

Det er altså sannsynlig at selvseleksjonsstrategien er et begrenset problem når det gjelder hendelser som det er stor enighet om at er eksempler på 'vold'. Når det gjelder hendelser hvor det i større grad er opp til den enkelte om voldsdefinisjonen er passende, må resultatene tolkes med større forsiktighet. Merk at dette ikke på noen måte skal tolkes som at psykisk og sosial vold er mindre alvorlig enn legemsvold. Vi mener heller ikke at disse voldsformene er mindre belastende enn angrep mot kroppen. Våre funn støtter tidligere undersøkelser (Hammerlin & Kristoffersen 2001) i at det snarere er tvert om.

På grunn av selvrapporteringsstrategien som er valgt, kan rapporten ikke sies å gi et representativt bilde av all den faktisk forekommende volden mot tilsatte i kriminalomsorgen i 2004. Det er den enkelte tilsatte som bestemmer hva han/hun opplever som "alvorlig nok" til at det må rapporteres. Og det er altså grunn til å tro at hva som oppleves som "alvorlig nok", vil variere.

Dette er imidlertid ikke nødvendigvis en svakhet. Det kan for eksempel være problematisk å hevde at en person er offer for psykisk vold hvis vedkommende ikke opplever det slik. På denne måten kan man si at rapporten bør leses som en beskrivelse av hvilke hendelser kriminalomsorgens tilsatte *selv har erfart som vold*, og som *alvorlige nok til at de har valgt å levere inn skjema*. En hovedgrunn til at hendelser ikke rapporteres inn, kan dermed være at de ikke har blitt forstått som (alvorlige nok) eksempler på vold. I dette perspektivet blir registreringens eventuelle "mørketall" mindre problematiske, da rapporten kan sies å omhandle vold mot tilsatte i kriminalomsorgen, slik de samme tilsatte opplever og erfarer det i sin hverdag. Sett slik er det subjektive elementet en styrke.

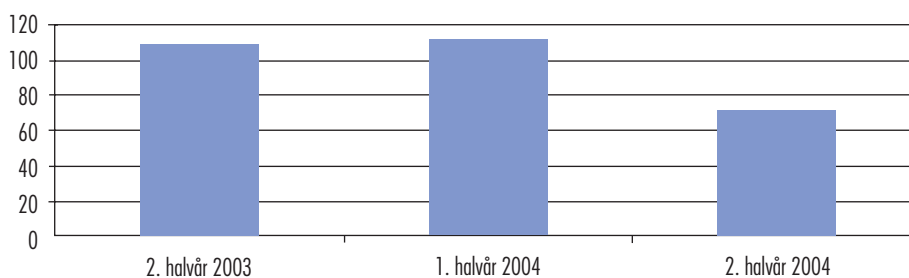
Det går selvfølgelig også an å tenke seg en rekke andre, mer problematiske grunner til at tilsatte velger ikke å levere inn registreringsskjema. Disse grunnene er det dessverre vanskelig å si noe om med utgangspunkt i det foreliggende materialet. Det er dermed umulig å utelukke at det finnes problematiske mørketall av mer tradisjonell forstand – at hendelser som både er vold "objektivt sett" (med et utenfrablikk) og som oppleves som vold (med et innenfrablikk) ikke er blitt registrert. Vi vet dessverre altfor lite i dag om prosessen fram mot et ferdig utfylt skjema. Mørketallsproblematikken i forhold til vold mot tilsatte kan med fordel bli gjenstand for en egen undersøkelse i framtiden.

4 STATUS

Totalt har vi fått inn 189 skjemaer i 2004, fordelt mellom 118 fra første halvår og 71 fra andre halvår. Til sammenlikning mottok vi 117 skjemaer fra andre halvår 2003 (hvorav 109 var fullstendig utfylt).

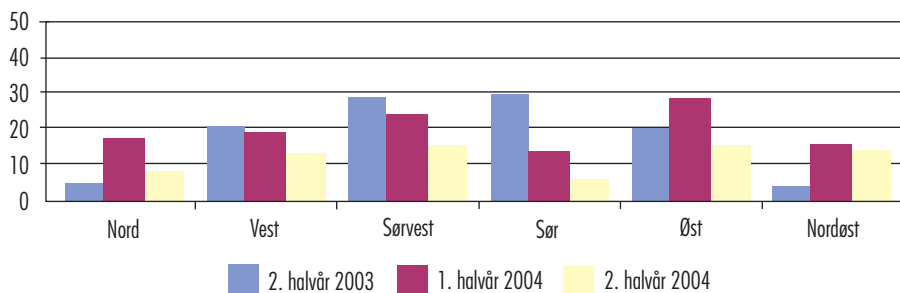
Figur 1: Innleverte skjemaer 2003/2, 2004/1, 2004/2

Av de 189 (hele 2004) gir 182 opplysninger om tjenestested. 179 var fra fengslene, mens tre var fra friomsorgskontorer¹⁰.

Regionsvis fordeler skjemaene seg som følger, sett i forhold til fordelingen av de 109 fullstendige skjemaene fra 2. halvår 2003:

Figur 2: Innleverte skjemaer, regionsvis fordeling, absolutte tall

Forskjellige grunner kan tenkes til at antallet innleverte skjemaer for 2. halvår 2004 er lavere enn de to foregående. Først og fremst kan nedgangen være et uttrykk for en normal variasjon. De absolutte tallene er ikke større enn at man må forvente svingninger.

Erfaring viser videre at når nye skjemaer introduseres, øker registreringen kraftig for så å stabilisere seg på et noe lavere nivå. Det kan altså tenkes at ”nyhetens interesse” har lagt seg.

Dernest har det i enkelte av regionene vært skiftet ut registreringsansvarlige. De nye personene er normalt sett ikke så godt kjent med prosedyrene, noe som har ført til et visst registreringsmessig etterslep. Dette vil bli fulgt opp på kommende møter med registreringsansvarlige i 2005. Sammenlikner vi svært forsiktig med tidligere statistikker, som hadde et helt annet registreringsgrunnlag, ser vi at antallet innsendte skjemaer foreløpig er omtrent på samme nivå, men at kvaliteten på informasjonene som er kommet inn, er svært forskjellige til nåværende skjemas desiderte fordel.

¹⁰ Friomsorgen har hittil så få registrerte tilfeller at det ikke er fruktbart å skille ut disse spesielt. Dette vil derfor ikke bli gjort i denne rapporten.

Ikke minst har det vært arbeidet godt med voldsproblematikken i kriminalomsorgen i løpet av de siste to-tre årene. Dette kan også ha resultert i at antall voldshendelser har gått ned. Uten tvil vil bedre soningsforhold og arbeidsmiljø kunne avdempe voldsbruken. Strengere og mer kontrollerte regimer derimot, kan føre til større eksistensielle, sosiale og psykiske problemer, som igjen kan påvirke mennesker i situasjoner der voldsbruk blir løsningen. Stikkordsmessig kan ulike tolkninger av figuren over sammenfattes slik:

- Nyhetens interesse er over – tilsynelatende nedgang
- Ustabilitet i forhold til registreringsansvarlige – variabel oppfølging – tilsynelatende nedgang
- Registreringsmessig etterslep – tilsynelatende nedgang (sannsynligvis få tilfeller)
- Uttrykk for normal variasjon – reell nedgang
- Arbeidet bærer frukter – reell nedgang
- Andre grunner - ?

4.1 Hvem er utsatt for vold?

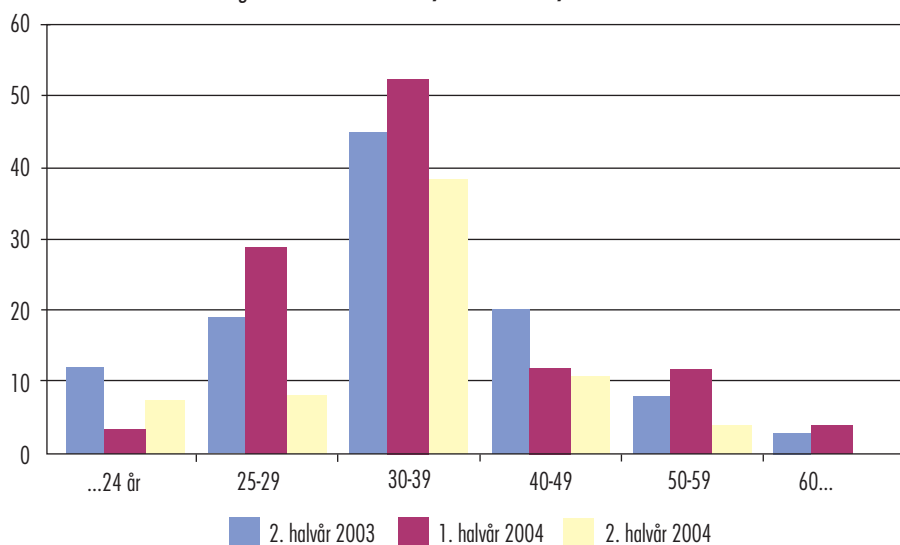
Ettersom skjemaet har et bevisst offerorientert fokus, skal framstillingen i det følgende hele tiden ta utgangspunkt i det enkelte voldsoffer og hans/hennes situasjon og opplevelse. Av totalt 189 skjemaer gir 173 opplysninger om offerets kjønn:

Tabell 1: Ofre for vold etter kjønn

	Antall	Prosent	Valid prosent
Kvinne	39	20,6	22,5
Mann	134	70,9	77,5
Total	173	91,5	100,0
Ikke besvart	16	8,5	

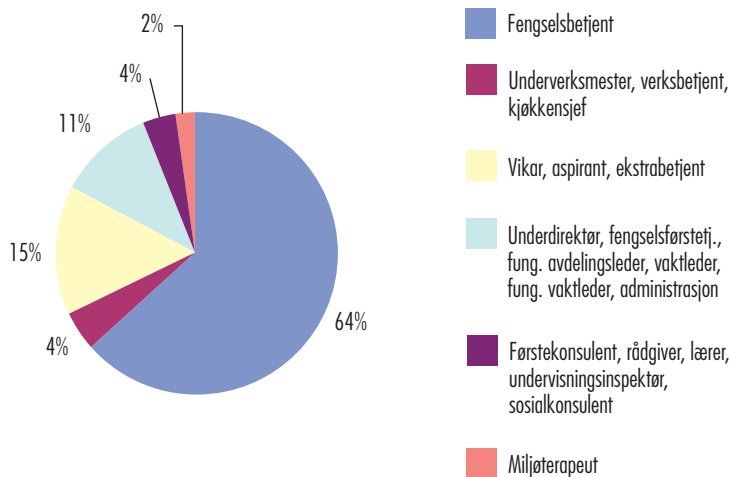
I forhold til alder fordelte ofrene seg slik:

Figur 3: Ofre for vold, etter alder, absolutte tall

I forhold til hva slags stilling ofrene har, er flere stillingstyper representert med bare én eller svært få personer i materialet. Det gir derfor mening å dele inn stillingstypene i et mindre antall grupper. En gruppering i seks ulike tilsattegrupper gir følgende prosentvise fordeling:

Figur 4: Offerets stilling, gruppert

En del av ofrene er fengselsbetjenter, i hovedsak fra de store fengslene med høyt sikkerhetsnivå. Dette er som forventet. Videre er det verdt å merke seg at gruppen bestående av vikarer, aspiranter og ekstrabetjenter relativt sett er overrepresentert i dette materialet. Av 169 som har svart, opplyser 124 (dvs. 73,4 %) at de har fast stilling, og 119 av 161 (dvs. 73,9 %) oppgir at de har fullført Fengselsskolen.

4.2 Hva skjedde?

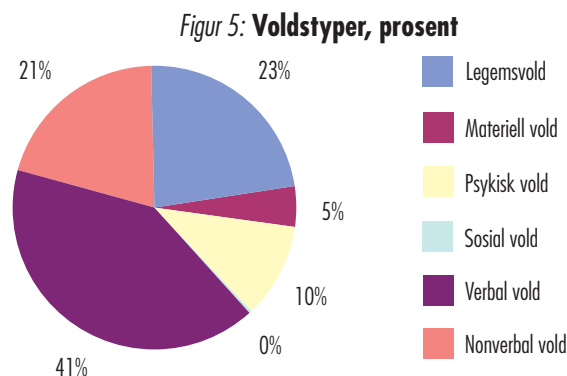
Voldstyper

Ut fra den registreringen som nå løpende foretas, har forskerne store muligheter til å kunne foreta dypere og mer mangfoldige studier av volds- og trusselproblematikken i kriminalomsorgen. Med utgangspunkt i en rekke arbeider (bl.a. Møller 2000 og Hammerlin & Kristoffersen 2001) tar forskerne utgangspunkt i følgende voldsformer:

- Fysisk vold (herunder a. Legemsvold og b. Vold mot ting, gjenstander osv.)
- Psykisk vold
- Symbolsk vold (verbal og nonverbal vold, samt vold uttrykt gjennom tegn, symbolikk m. m.)
- Sosial vold
- Strukturell og institusjonell vold

Alle kategoriene er aktuelle i de registreringene som er foretatt, og registreringskjemaene er det viktigste empiriske grunnlaget som er presentert i denne rapporten. Vi viser for øvrig til definisjonsgrunnlaget i registreringskjemaet som finnes vedlagt. Skjemaene vi har fått inn, gir et godt bilde av hvordan ulike voldsformer "glir inn" i hverandre. I et konkret hendelsesforløp

kan det være vanskelig å skille dem fra hverandre, men i forhold til det tidligere skjemaet får vi nå et mer detaljert og mangesidig bilde av hendelsen. Fordelingen for 2004 er slik:

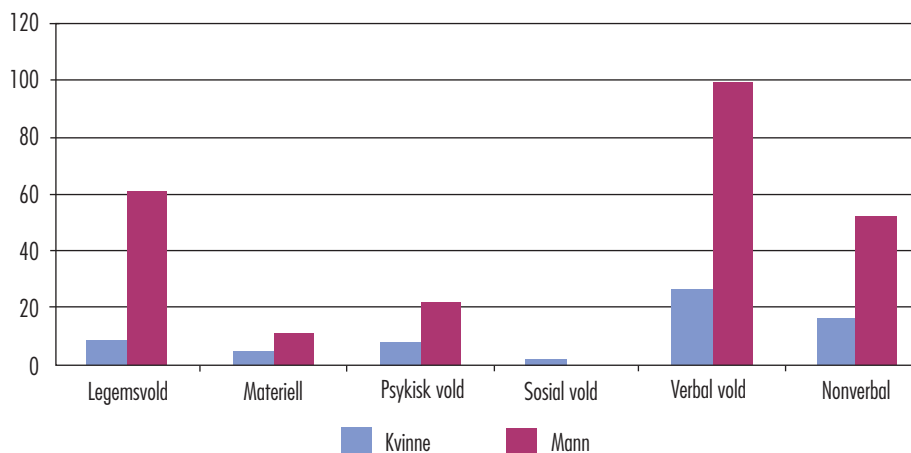

Som ved tidligere undersøkelser viser også denne at det er den verbale og nonverbale voldsutøvelsen - altså den symbolske - i ulike trusselformer som dominerer bildet. Hele 62 %¹¹ er registrert som det. 23 % av ofrene har opplevd voldshendelser som vi definerer som legemsvold (vold mot kroppen), mens 5 % er registrert som materiell vold – det vil stort sett si fysisk ødeleggelse av materiell og innbo tilhørende kriminalomsorgen.

Man skal merke seg at det vi definerer som sosial vold i noen tilfeller er registrert under andre kategorier. Korrigerer man for disse, kan materialet tyde på at sosial vold utgjør omtrent 3-5 % av hendelsene. Det betyr blant annet at vold i form av mobbing, utstøting og trakassering av de tilsatte faller inn under denne prosentandelen. I det nye korrigerede skjemaet fra 2005 vil dette forholdet være klarere. Forskerne vil likevel i fortsettelsen måtte korrigere og omkategorisere på basis av informasjonene der det er åpenbart at dette må gjøres. Dette for å sikre påliteligheten og gyldigheten av informasjonen som er kommet inn.

Sett i forhold til offerets kjønn fordeler voldstypene seg slik:

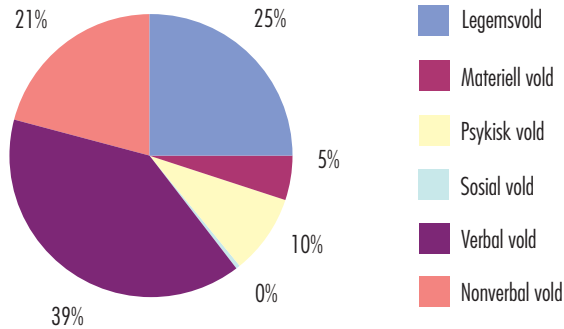
Figur 6: Voldstype og kjønn krystabell, absolute tall

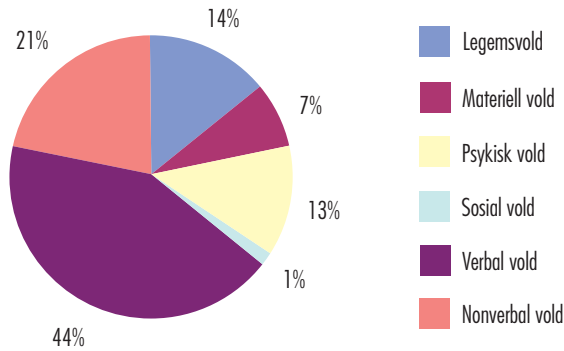
¹¹ Der ikke annet er oppgitt tar prosentueringer utgangspunkt i det totale antall innsendte skjemaer (189).

Vi ser at av 73 registrerte hendelser med legemsvold er ti ofre kvinner. 63 (eller 86,3 %) er menn. Den samme fordelingen kan også framstilles med hvert kjønn for seg. Det gir følgende fordeling:

Figur 7: Voldstype og kjønn, menn, prosent

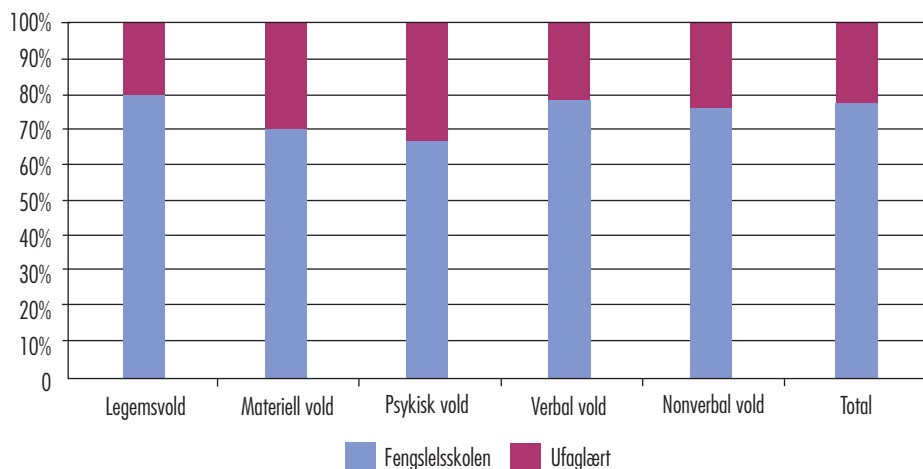
Figur 8: Voldstype og kjønn, kvinner, prosent

Hovedforskjellen mellom de to fordelingene er at menn prosentvis forteller om mer legemsvold (25 % av mennene, mot 14 % av kvinnene), mens kvinnene prosentvis forteller om noe mer verbal vold (44 % mot 39 %).

De ulike voldstypene kan også settes i sammenheng med fordelingen mellom faglært og ufaglært arbeidskraft. Dette tegner følgende bilde:

Figur 9: Voldstype og fullført fengslsskole

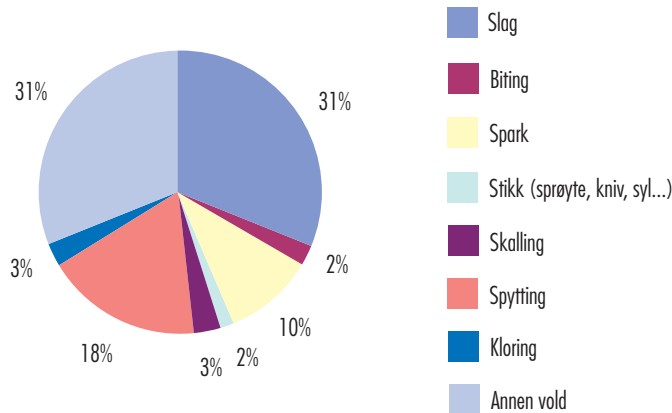
4.2.1 Fysisk vold

Felleskategorien fysisk vold deles inn i underkategoriene *legemsvold* og *materiell vold*. 80 (42,3 %) personer har krysset av at de har blitt utsatt for legemsvold, mens 17 (9,0 %) forteller om materiell vold (behandles under).

Former for legemsvold

De skjemaene som gir informasjon om hvilken type *legemsvold* det dreier seg om, fordeler seg som følger:

Figur 10: Type legemsvold

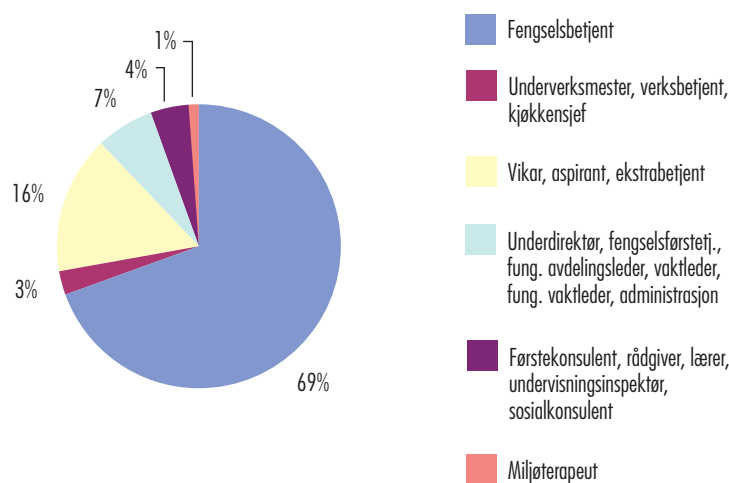
Kategorien 'annen vold' er svært sammensatt og variert. Alt fra kvelertak og skålding med kokende vann til dytting og puffing er representert i materialet.

27 personer oppgir at volden resulterte i fysisk skade på kroppen. Skadene varierer fra små skrammer til hjernerystelse, men hovedvekten ligger på kutt, sår og blåmerker som ikke resulterte i varige mén.

Sju oppgir å ha vært utsatt for materiell skade personlig, mens 19 svarer at resultatet ble materiell skade for andre (stort sett gjerningsmannen selv eller materiell tilhørende kriminalomsorgen).

Ser vi fysisk vold samlet i forhold til stilling i kriminalomsorgen, danner det seg følgende bilde:

Figur 11: Fysisk vold og stilling krystabell

Fengselsbetjentene er den gruppen som har mest daglig kontakt med fangene og flest kontroll-oppgaver, og det er derfor som forventet at de er utsatt for fysisk vold oftere enn andre tilsatte-grupper. Også gruppen bestående av vikarer, aspiranter og ekstrabetjenter er stor.

4.2.2 Psykisk vold

Psykisk vold er generelt og erfaringsmessig sett en uhandterlig og uklar kategori¹². Den er ofte vanskelig å skille ut som egen voldsform. Dette har vi tatt hensyn til i vår spesifikke definisjon- og kategoripresentasjon. Slik vi forstår begrepet, er psykisk vold rettet mot offerets psykiske tilstand eller sinnstemning. Offeret for psykisk vold opplever for eksempel at gjerningspersonen ønsker å skape psykisk ubehag, frykt, engstelse eller usikkerhet.

19 % av skjemaene beskriver psykisk vold, men den psykiske volden ble ofte utøvd sammen med andre voldsformer. Overlappingen gjelder særlig sosial vold og symbolsk vold (verbal- og nonverbal vold). I skjemaet rettes fokuset på de psykiske konsekvensene. Spørsmålet er: Fikk voldshandlingene psykiske konsekvenser for ofrene?

Tabell 2: **Psykiske konsekvenser**

	Antall	Prosent	Valid prosent
Ja	38	20,1	29,2
Nei	92	48,7	70,8
Total	130	68,8	100,0
Ikke besvart	59	31,2	

38 personer (av 130, 29,2 %) svarer bekreftende på dette spørsmålet. Det gis også informasjon om type og grad av psykiske problemer. Variasjonsbredden er stor; alt fra ubehagelige opplevelser der og da, til større problemer som utrygghet og engstelse. Enkelte oppgir å være mer på vakt og betegner seg selv som mer ”paranoide” i hverdagen. Andre igjen beskriver følelser av frykt og sterk ubehag som får konsekvenser i deres daglige arbeid i kriminalomsorgen. Flere oppgir å ha blitt preget av episoden på en negativ måte. Beskrivelser av søvnløshet, angst og fysiske symptomer går igjen. Dette er en svært viktig informasjon som bekrefter tidligere undersøkelser funn (Hammerlin & Kristoffersen 2001). Vi må også regne disse tallene som minimumstall, ettersom skjemaet er fylt ut nokså kort tid etter hendelsen, slik at eventuelle senskader/plager som først melder seg etter en viss tid, ikke har blitt fanget opp.

4.2.3 Symbolsk vold (verbal og nonverbal vold)

Analytisk skiller vi mellom verbal og nonverbal vold som undergrupper av symbolsk vold. 143 skjemaer forteller om verbal vold, som er den klart vanligste formen, mens 74 skjemaer forteller om nonverbal vold. Her er det stor overlapping – av disse forteller 60 om både verbal og nonverbal vold.

¹² Jf. M. Møllers *I fars vold* (Kommuneforlaget 2000).

Tabell 3: Fordeling symbolsk vold

Verbal vold	143
Nonverbal vold	74
Totalt symbolsk vold	157
Av disse: både verbal og nonverbal vold	60

I motsetning til tidligere registreringsskjema gir nåværende registreringsskjema muligheter til å kunne skille mellom trusler, utskjelling og kjefting (se vedlagt definisjon).

Tabell 4: Verbal og nonverbal vold, typer

	Frekvens	Prosent
Verbal vold: Trusler	121	64,0
Verbal vold: Utskjelling	72	38,1
Verbal vold: Kjefting	66	34,9
Nonverbal vold: Mimikk, kroppsspråk	70	38,0
Trussel med våpen/gjenstand	32	16,9

Basistall: 189

72 svarer altså at de har opplevd å bli skjelt ut, 66 sier at de har blitt kjeftet på, mens 70 har opplevd voldelig mimikk/kroppsspråk. 121 forteller at de har blitt utsatt for trusler (deriblant tre via brev). 32 personer oppgir at de ble truet med våpen. Under har vi samlet noen eksempler på beskrivelser av ulike former for symbolsk vold som den enkelte oppgir å ha vært utsatt for:

- Da den innsatte ble ført til sikkerhetscelle, ropte og skrek han at han skulle drepe oss, uansett om han måtte dra helt til Russland for å få tak i pistol.
- Fikk beskjed via rykter om at hun skulle tas som gissel av en navngitt innsatt.
- En innsatt spurte direkte om jeg ikke ville ha et slag mot ansiktet.
- En innsatt truet meg med å ta livet mitt. Trusselen ble også framsatt til andre tjenestemenn. Flere trusler etter hendelsen.
- Den innsatte gav uttrykk for å vite om meg privat og forklarte at jeg ville få besøk når jeg ikke var hjemme. Samtidig poengterte den innsatte at hun slo hardt. Hun er ikke voksen nok til å forstå omfanget og sette grenser for seg selv (...).
- En innsatt henvendte seg til meg ved navn og gjentok flere ganger at ”dette vil få konsekvenser når jeg kommer ut”
- Den innsatte kom brølende inn på kontoret uten forvarsel og ba en annen innsatt om å dra til helvete. Han ble irettesatt, og jeg ble da kalt for et udugelig mehe før han forlot vaktrommet.
- Den innsatte sa at han skulle drepe meg, og at han husket hvem jeg var.
- Den innsatte sa: ”Bare vent til jeg blir løslatt.” Jeg spurte om dette var en trussel. Den innsatte svarte da smilende ”Nei”. Videre sa han at jeg ikke måtte vise meg på vektrommet (...).
- Den innsatte skulle drepe meg, pule moren min og drepe alle i min familie når han ble løslatt.
- Den innsatte skulle drepe meg og viftet med en metallstang på ca. 80 cm. Han skulle også drepe og voldta min mor.
- Den innsatte skulle skyte oss når han slapp ut av fengselet.

4.2.4 Trusler mot familien

18 skjemaer fra 2004 beskriver at familiemedlemmer ble truet. Det er verdt å merke seg at 17 av de 18 opplever hendelsen som litt belastende eller belastende. I forhold til tidligere undersøkelser er antallet imidlertid høyere enn noen gang. Hammerlin & Kristoffersens studie tyder på at trusler rettet mot familien oppleves som særskilt belastende. Under har vi samlet noen eksempler på beskrivelser av hendelsene:

- Definerte ikke hvem som skulle bli rammet. Han brukte ordet *livskvalitet*.
- Han sa at jeg måtte passe familien, at han visste hvor jeg bodde.
- Den innsatte skulle skjende min mor og drepe henne.
- Den innsatte truet med å komme hjem på døra til tjenestemann.
- Jeg møtte klienten tilfeldig etter jobb. Var da sammen med min datter. Han dro fram henne under samtalen. Sa hun var lett gjenkjennelig og sa at han skulle like å se min reaksjon den dagen hun ikke kommer tilbake. Da vil jeg skjønne hvordan han har det.
- Trusler mot meg og min familie.
- Trussel om å skade familien.
- Verbalt fra innsatt: ”Jeg vet hvor deres familie bor”.
- Verbalt fra den innsatte: ”Jeg vet hvor dere bor. Jeg kommer ut en dag”.
- Verbalt fra den innsatte: ”Jeg vet hvor du bor, og hvor mange barn du har”. Familien er ikke orientert om hendelsen.

Respondentenes mening om alvoret i trusselen

I skjemaet spørres det også om offeret hadde grunn til å tro at utøver ville realisere trusselen. 56 skjemaer (av 140) – eller 40% – opplyser at offeret opplevde trusselen som reell, mens resten fordeler seg mellom ”nei” (14) og ”vet ikke” (70). Man skal merke seg at *bare 14 av 140 altså føler seg trygge på at trusselen ikke var reell*. Mange opplever trusslene som alvorlig ment og er redde for at de kan komme til å realiseres i praksis. Dette må sies å være et alvorlig problem i et arbeidsmiljøperspektiv.

4.2.5 Sosial vold

Både ved tidligere og nåværende registreringer og tilbakemeldinger, er det betjenter som viser til at de er blitt utsatt for bevisst bruk av hersketeknikker, der påføring av skyld- og skamfølelse har vært en stor belastning. Enkelte reagerer på at de i visse situasjoner har blitt utsatt for sosiale voldsformer der de systematisk er blitt desavuerte eller blitt beskyldt for å være udugelige og liknende.

Kun én person krysser eksplisitt av for å være utsatt for sosial vold. Samtidig finner vi flere kvalitative beskrivelser av voldsopplevelser som dekker vår definisjon på sosial vold. Som nevnt utgjør denne gruppa omkring 3-5 %, men registreringsskjemaet for 2005 vil etter korrigeringer gi en mer differensiert og sikker tilbakemelding. Dette vil også være viktige delinformasjoner relatert til mobbing- og trakasseringsproblematikken i kriminalomsorgen. Det finnes eksempler på både systematisk mobbing, sosial ekskludering og utstøting som oppleves både ubehagelig og vanskeliggjørende for å kunne utføre deler av tjenesten.

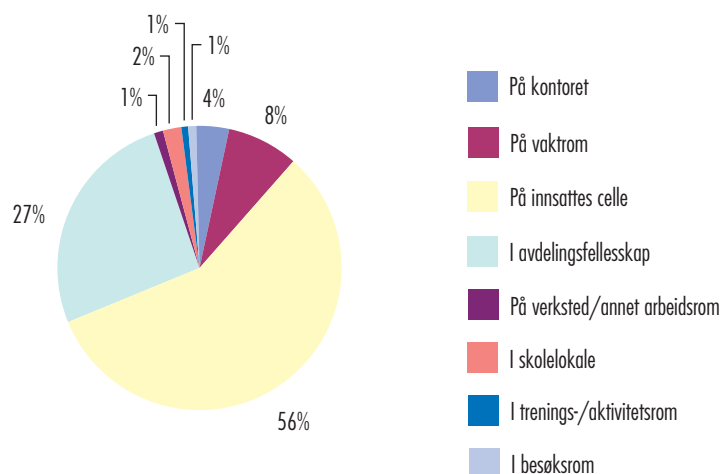
4.3 Hendelsessted

Skillet mellom innenfor og utenfor tjenestested har i noen tilfeller vært uklart, men det korrigerte skjemaet har forenklet og kvalitetssikret føringen her. Skjemaets struktur og de informasjonene som er kommet inn, gjør det også mulig for forskerne å registrere riktigere. 170 oppgir at hendelsen skjedde innenfor tjenestested, åtte meddeler utenfor, og ni angir begge (totalt 187).

De 127 skjemaene som gir mer konkrete opplysninger om hvor på tjenestested hendelsen skjedde, angir følgende¹³:

¹³ Samtidig oppgir 85 skjemaer et ”annet sted for hendelsen” – totalt blir antallet (127+85=212) større enn antallet skjemaer totalt (189). Dette misforholdet er forhåpentligvis rettet etter at vi tar i bruk det reviderte skjemaet, som er klargjørende her.

Figur 12: Hendelse på tjenestested, type tjenestested, prosent

De som oppgir annet sted, beskriver som regel hendelsessted ett eller annet sted på kriminalomsorgens område, oftest i forbindelse med transport (i ulike ganger/korridorer) eller i luftgården. Flere forteller også om hendelser i forbindelse med bruk av isolasjon.

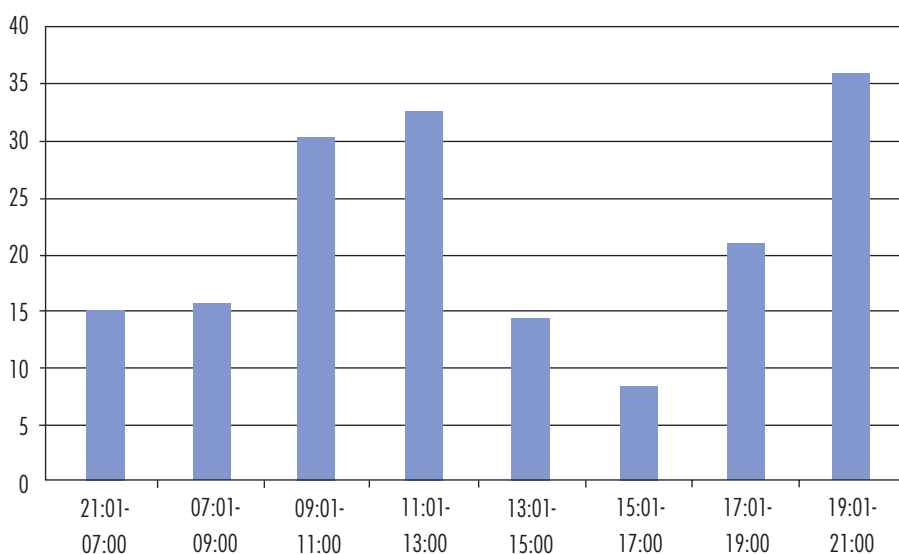
Det finnes også noen få eksempler på hendelsessted utenfor kriminalomsorgens område – hendelsene skjedde da som regel under transport til og fra sykehus/lege:

- Ble voldsom under transport fra sykehus.
- Sykehus og transport.
- Sykehustransport.
- Teknisk museum, Oslo.

4.4 Hendelsestidspunkt

Ser vi på tidspunktet for voldshendelsen, får vi fordelingen under (173 oppgir tidspunkt). Dette vil i stor grad følge rutinenne/tidsplanen som er vanlig i et fengsel.

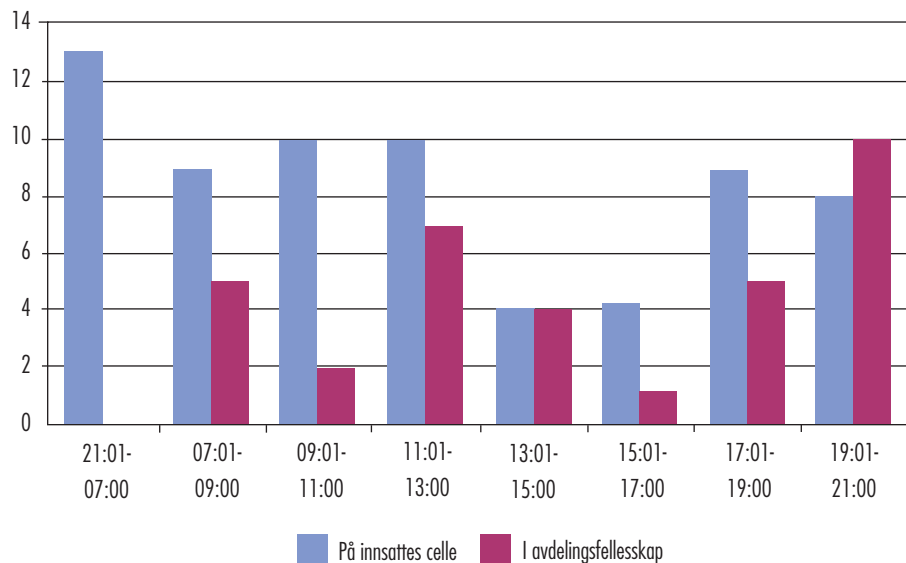
Figur 13: Hendelse klokkeslett, absolutte tall

101 skjemaer opplyser at hendelsen skjedde i tjenestetid, men utenfor tjenestested, mens to svarer at volden skjedde både utenfor tjenestested og utenfor tjenestetid (mot 27 andre halvår 2003). I 2005 vil vi få sikrere og mer differensierte informasjonen gjennom det korrigerte skjemaet.

Informasjonene over kan krysses etter behov. Hvis vi for eksempel krysser informasjonen om type tjenestested for hendelse og hendestidspunkt, får vi følgende fordeling for de to kvantitativt sett viktigste hendelsesstedene (120 oppgir hendelse på tjenestested og tidspunkt for hendelsen).

Figur 14: Hendelse på tjenestested og klokkeslett krysstabell, absolutte tall, utdrag

4.5 Voldssituasjon, risikovurdering og behov

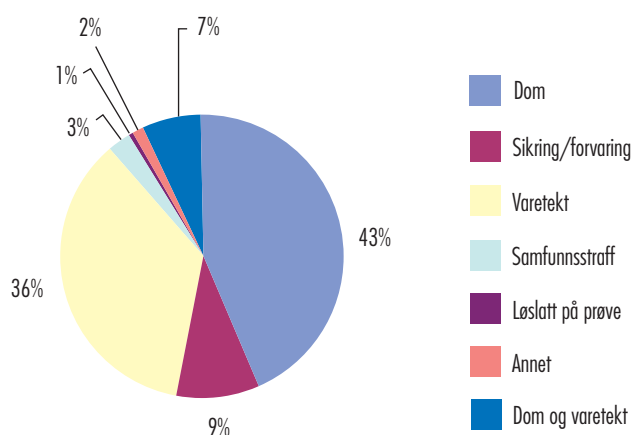
62 skjemaer (av 177, 35 %) opplyser at voldsepisoden skjedde under tjenestehandling som krever spesiell opplæring. 74 skjemaer (av 172) forteller at det ble foretatt en konkret risikovurdering av tjenesten som tilsatte skulle utføre på forhånd. 45 svarte ”nei”, seks ”vet ikke”, mens 47 kan opplyse at dette ikke ble ansett som nødvendig.

På spørsmål om tjenestehandlingen ble utført med redusert bemanning i forhold til gjeldende rutiner, er det få som har svart bekreftende (seks). Det samme gjelder spørsmålet om eventuelle avvik fra interne prosedyrer eller andre bestemmelser i forbindelse med hendelsen (seks). I det reviderte 2005-skjemaet er det foretatt noen registreringsendringer i samarbeid med hovedverneombudet som vil gi bedre informasjonen om noen spørsmål, blant annet i forhold til eventuell avviksbehandling jmf HMS-forskriftens § 5.7, og om det foreligger arbeidsinstruks for den aktuelle tjenestehandlingen, jmf Arbeidsmiljølovens § 12.4, b).

4.6 Gjerningsperson

Gjerningspersonene er som regel menn. 96,2 % av dem som har svart på spørsmålet (185), oppgir at gjerningspersonen var mann. 43,4 % (av 182) oppgir at gjerningspersonen soner en dom, mens hele 35,7 % forteller om gjerningsperson som sitter i varetekt. Relativt sett er varetekt overrepresentert i materialet; *Nordisk statistikk for kriminalomsorgen* (2005: 15) opererer med en andel av varetektsfanger på mellom 21 % og 24 % i perioden 1999-2003.

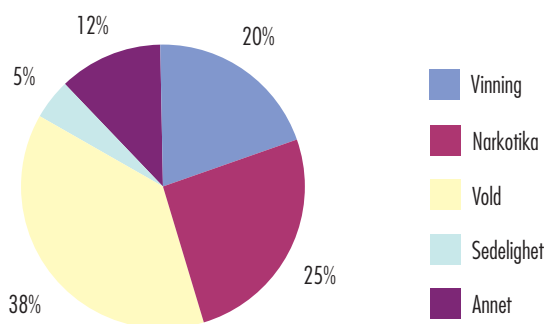
Figur 15: Gjerningspersonens soningskategori

4.6.1 Gjerningspersonens siste dom eller siktelsesgrunnlag

172 skjemaer oppgir hva gjerningspersonen er dømt for. Særlig vold, men også narkotika og vinningskriminalitet preger svarene. På enkelte skjemaer er flere alternativer avkrysset. Dette må forstås som flere forhold.

Figur 16: Gjerningspersonens kriminalitetstype i siste dom

Relativt til fangebefolkningen totalt sett, er gruppa dømt for drap, drapsforsøk og vold overrepresentert blant dem som utøver vold mot betjentene.

4.6.2 Gjerningspersonen og tidligere vold mot tilsatte

Skjemaet gir også muligheter for å se på om den som utøver volden, er dømt, siktet, registrert og så videre for vold mot tilsatte tidligere. Registreringsskjemaet gir følgende informasjon:

4.6.2.0.1

Tabell 5: Gjerningspersonen gjentar vold mot betjenter

	Antall	Prosent	Valid prosent
Ja	60	31,7	37,3
Nei	10	5,3	6,2
Vet ikke	91	48,1	56,5
Total	161	85,2	100,0
Ikke besvart	28	14,8	

60 av 161 (eller 37,3 %) registreringsskjemaer svarer at gjerningsmannen tidligere er dømt, siktet eller registrert på annen måte for *vold mot tilsatte* (nåværende offer eller andre tilsatte), mens 91 (56,5 %) svarer ”vet ikke”. Ti (6,2 %) svarer ”nei”. I det reviderte registreringsskjemaet for 2005 er det foretatt flere endringer som vil forenkle innhenting av informasjonene om gjerningsmannens situasjon og eventuelle gjentatte voldshandlinger.

4.7 Tilsattes antatte begrunnelse for eller årsaksforklaringer til volden

Hva opplever tilsatte som bakgrunnen og årsaken til volden? Tilbakemeldingene er omfattende og varierte, med mye detaljert kvalitativ informasjon. Fire årsaksforklaringer går igjen:

- Frustrasjon på grunn av ulike tvangs-/kontrolloppgaver eller grensesetting
- Frustrasjon i forbindelse med begrensning av privilegier/goder eller avslag på søknader
- Psykisk ustabilitet
- Funn av narkotika

Skjemaet spør også etter mer *bevisste motiver eller beveggrunner for voldsbruk*, igjen slik offeret har opplevd situasjonen. Noen sier at de ikke vet hva motivet var, mens flere gir informasjon om det de tror er begrunnelsen eller motivet. Opplevelsen av motivet bak handlingen er viktig, for hvis voldshandlingen kan settes i en forståelig sammenheng, vil den kunne virke mindre skremmende og lettere å leve med i ettertid. Tilsatte oppgir samlet sett at fangene har hatt én eller en kombinasjon av flere av følgende hovedgrunner:

- Forsøker å skremme
- Forsøker å sette seg i respekt
- Forsøker å vise sin misnøye – protestere
- Forsøker å rømme
- Hevn – bevisst ønske om å påføre skade

Mange oppgir også at de ikke kan se noen bestemt beveggrunn for hendelsen, og de har problemer med å plassere episoden i en forståelig sammenheng.

4.7.1 Faktorer som bidro til at hendelsen oppsto

Offeret bes også krysse av for den/de faktorene som vedkommende mener hadde størst betydning for at hendelsen oppstod. Spørsmålet er et forsøk på å få vedkommende til og krysse av på noen standardiserte alternativer. I og med at det er mulig å krysse av flere steder, er informasjonsmengden stor. Materialet gir følgende fordeling:

Tabell 6: **Opplevd bakgrunn for voldshendelsen**

	Svar		Prosent av skjemaene
	Antall	Prosent	
Rømning	7	2,7%	3,9%
Gisseltaking	1	0,4%	0,6%
Psykisk ustabilitet	111	42,9%	62,4%
Ruspåvirkning	10	3,9%	5,6%
Kontroll	12	4,6%	6,7%
Grensesetting	63	24,3%	35,4%
Negativ beslutning	36	13,9%	20,2%
Innblanding i konflikt mellom fangene	8	3,1%	4,5%
Brudd på vilkår	6	2,3%	3,4%
Andre faktorer	5	1,9%	2,8%
Totalt	259	100,0%	145,5%

De fleste skjemaene beskriver enten psykisk ustabilitet, grensesetting/tilrettevisning og negativ beslutning som hovedgrunner. Flere har også skrevet kortfattet om hendelsen. Dette bildet stemmer temmelig godt med tidligere undersøkelser. Kategorien *psykisk ustabilitet* er det imidlertid noen flere av og *kontroll* noe mindre.

Man skal merke seg, og dette har også kommet fram i Hammerlins & Kristoffersens rapport (2001), at både kontrollutøvelsen, overføringer, grensesettingen, innlåsing og så videre, kan av fangen i situasjonens anspenhet oppleves så sterkt integritetskrenkende at særdeles konfliktfylte og voldelige situasjoner kan oppstå. I noen tilfeller kan kontrollen ha vært utført klossete, mens det i andre tilfeller må knyttes til den kontrollstrukturen som fengsel representerer for den som er fengslet.

4.8 Hva så? Reaksjoner, tilstand og oppfølging etter hendelsen

Hvordan opplevde ofrene tiden etter voldsepisoden? Hva slags oppfølging ble de tilbudt, og hva ble resultatet?

4.8.1 Ofrenes opplevelser i ettertid

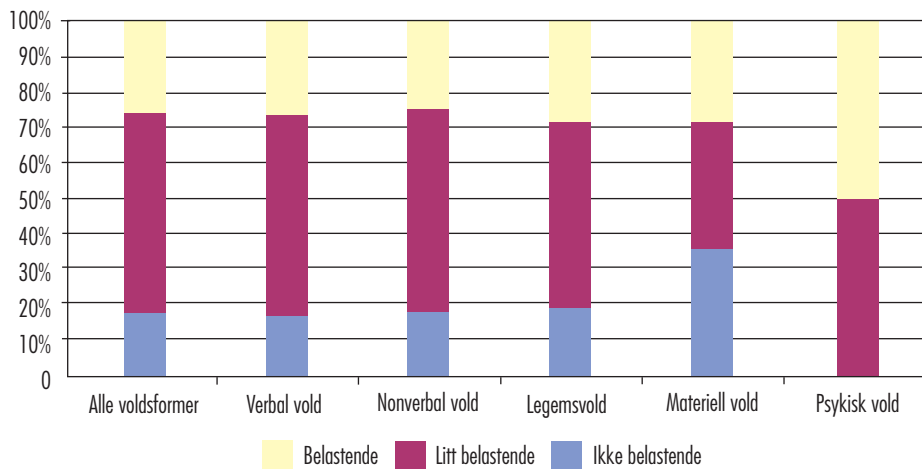
183 skjemaer fordeler seg som følger på spørsmålet om hvordan ofrene har opplevd voldsepisoden i etterkant:

Tabell 7: **Opplevelse av voldshendelsen i etterkant**

Ikke belastende	29 (15,8 %)
Litt belastende/forstyrrende	106 (57,9 %)
Belastende	48 (26,3 %)

Det er svært viktig å registrere at ¼ av respondentene opplever hendelsen belastende i etterkant. Mange krysser også av 'litt belastende'. Dette bør forsterke fokus på debriefingsrutinenes og oppfølgingens nødvendighet. Denne fordelingen krysset med voldstype gir følgende fordeling:

Figur 17: **Opplevelse av hendelsen og voldstype**

Bildet av de ulike voldstypene hver for seg er svært likt det bildet som avtegner seg for alle voldstypene sett under ett. Noe over 25% opplever hendelsen som belastende, mens 50-60 % opplever den som litt belastende/forstyrrende. Unntakene er den materielle volden, som opplevs som noe mindre belastende (men her er antallet saker lite), og den psykiske volden som oppfattes som langt mer belastende enn de andre voldsformene. *Ingen som har blitt utsatt for psykisk vold, har oppgitt at hendelsen ikke var belastende.*

4.8.2 Behov for behandling og oppfølging

18 (av 179) forteller at voldsepisoden medførte behov for behandling, mens 161 svarer at dette ikke var nødvendig. Eksempler på behandling er:

- Grundig vask.
- Ispose på albue, hevelse på venstre side.
- Måtte sy tre sting på legevakten.
- Noen å snakke med. For nå begynner jeg å bli lei.
- Nulltest.
- Oppfølging av ledelse følte tilfredsstillende.
- Plastring av albue.
- Plastring av noen åpne sår.
- Renset små sår og ble tilsett av sykepleier.
- Sjekk hos legevakt, røntgen.
- Skyll og vask av øyne og ansikt ved hjelp fra helseavdelingen.
- Stivkrampesprøyte og ni dagers penicillinkur.
- Sykepleier vurderte såret.
- Tilsyn av lege, ingen behandling utover is.
- Undersøkelse (...) hos tannlege (...). Har fått ny time der (...) for å reparere en tann.

På spørsmål om hendelsen medførte sykefravær, svarer fem bekreftende. Tre av disse skrev sykemelding, én skrev egenmelding, og én oppgir ikke meldetype.

4.8.3 Debriefing

111 av 178 (62,4 %) svarer at de fikk debriefing, mens 67 (37,6 %) svarer at debriefing ikke ble gjennomført. Dette er bekymringsverdig, spesielt sett i sammenheng med den vekten *Handlingsplan mot vold og trusler mot ansatte i kriminalomsorgen* (2003) og håndboka *Håndtering av volds- og trusselhendelser i kriminalomsorgen* (2003) legger på ulike former for debriefing. De som angir en begrunnelse for at debriefing *ikke* ble gjennomført, svarer blant annet:

- Arbeidsdagen var slutt, alle gikk til sitt.
- Det var ikke behov for noe debriefing.
- Fikk ikke noe tilbud, tok selv kontakt.
- Følte ikke behov for det.
- Følte ikke behov. Tok debriefing av betjentene etter oppdrag.
- Følte ikke der og da at det trengtes.
- Hadde selv lederrolle. Utførte debriefing etter aksjonen.
- Har ikke behov for oppfølging eller støtte. Jeg lærte at jeg må sørge for å forberede meg bedre. Det var litt tidsnød da det hendte fordi jeg hadde det litt for travelt.
- Hendelsen var ikke så alvorlig.
- Ikke vanlig at vaktlederne blir fulgt opp. Er svært lite tilfreds med dette.
- Så ikke behovet for debriefing der og da. Reaksjonen kom senere.
- Vet ikke, småsnakket om hendelsen på vaktrommet.
- Vet ikke. Har ikke blitt kontaktet av noen overordnet til debriefing. Hadde en liten samtale med førstebetjent i lunsjpausen.
- Vi hadde en uformell debriefing av hendelsen etterpå og følte at vi ikke hadde behov for videre samtaler.

På spørsmål om debriefingen var bra, svarer 113 av 119 (95,0 %) ”ja” og seks ”nei”. 128 av 151 (84,8 %) opplever at lederne fulgte dem opp, mens 23 (15,2 %) altså svarer ”nei”. 119 av 162 (73,5 %) opplever at ordninger for kollegastøtte/kameratstøtte fungerer bra, mens 43 (26,5 %) svarer ”nei”.

Ut fra informasjonene vi har fått inn gjennom skjemaene, virker det som om flere av respondentene ikke er fortrolig med debriefingsrutinene og hva debriefing innebærer. Det er også en viss usikkerhet som avspeiles i hvem som skal utøve og har ansvaret for en debriefing. Vi kan oppsummere med at det er nødvendig at debriefingen institusjonaliseres bedre som system, og at regionene og den enkelte enheten sikrer rutinene og oppfølgingen av dem. Både KSFs handlingsplan (*Handlingsplan mot vold og trusler [...]*) og Arbeidsgruppa, som leverte sin innstilling i 2002, har tydeliggjort behovet og premissene for debriefing som innarbeidet rutine. Debriefing har flere hensikter. For det første de omsorgsmessige, men også de kunnskapsmessige – at man kan diskutere og lære av en hendelse.

4.9 Hva ble gjort?

159 (av 175, 90,9 %) opplyser at hendelsen er **rapportert til ledelsen**. Fire krysser av ”nei” på spørsmålet, ni ”vet ikke”, mens to opplyser at det er ”under vurdering”.

39 (av 172, 22,7 %) forteller at hendelsen er **politianmeldt**. 71 svarer at dette ikke er tilfellet, 30 ”vet ikke”, mens 32 forteller at det er ”under vurdering”.

Tre (av 167) forteller at hendelsen er **meldt til arbeidstilsynet**. 124 skjemaer opplyser at dette ikke er gjort, mens 31 svarer at de ikke vet. Åtte svarer at det er under vurdering, mens en oppgir at dette ble ansett som unødvendig.

132 (av 162, 81,5 %) opplever at **normale rutiner for oppfølging** ble iverksatt. Fem svarer ”nei”, 14 ”vet ikke”, mens elleve mener dette ikke var nødvendig. Hvorfor dette oppleves som unødvendig, går ikke fram.

117 (av 172, 68,0 %) svarer at det etter deres mening ble **reagert mot gjerningspersonen(e)** på en fullgod måte. 12 mener at dette ikke var tilfellet, mens 37 svarer ”vet ikke”. Seks svarer at reaksjon i det hele tatt ikke var nødvendig. 72 (av 158, 45,6 %) opplyser at gjerningspersonen(e) ble overført til annen enhet. 60 svarer derimot at dette ikke skjedde, 11 ”vet ikke”, mens 15 ikke opplever overflytting som nødvendig.

4.10 Kunne hendelsen vært unngått?

I skjemaet spør vi også om hendelsen kunne ha vært unngått, og i så fall hvordan. Respondentene ga følgende svar (vi har samlet noen eksempler):

- Dersom den innsatte hadde godtatt flyttingen.
- Dersom den innsatte hadde etterkommet de pålegg han fikk.
- Eg kunne totalt oversett det å irettesette han for negativ atferd/ordrenekt.
- Egentlig ikke. Den innsatte skulle ha tilsnakk etter dårlig oppførsel. Ingen alternativer ville være logiske eller hensiktsmessige.
- Hendelsen kunne vært unngått dersom vi hadde latt være å følge opp funnet som ble gjort på innsattes arbeidsplass. Men da hadde ikke jeg gjort jobben min!
- Hendelsen med meg kunne vært unngått hvis jeg hadde latt være å si noe til den innsatte.
- Hvis vi hadde unnlatt å gjøre jobben vår, eller hvis den innsatte hadde fått den nødvendige psykologiske oppfølging han tydeligvis trenger.
- Ikke uten reglementsbrudd fra vår side.
- Ja, ved å gi etter for trusselen.
- Ja, den innsatte kunne brukt sunt bondevett og unngått dette.
- Ja, ved å unnlate å påpeke hendelsen i forkant, men dette vil jeg kalle for ansvarsfraskrivelse.
- Jeg kan ikke se hvordan hendelsen kunne vært unngått.
- Kan ikke se at dette kunne vært unngått.
- Kanskje, men da hadde ikke jeg utført jobben min korrekt!
- Nei, ikke utenom å se bort ifra instruks om telefonering.
- Nei, kan vanskelig se at hendelsen kunne ha vært avverget fra min side.

Det er verdt å merke seg fokuset i disse svarene. Hendelsen forstås dels som fangenes skyld, dels som et beklagelig resultat av at tilsatte gjør jobben sin på en skikkelig måte. Ingen oppgir at det var noe de selv kunne ha gjort for å unngå hendelsen. Flere grunner kan tenkes til dette. En kan være at et registreringsskjema som skal fylles ut i samarbeid med ledelsen på den enkelte enhet, ikke oppleves som det beste stedet for selvkritisk vurdering. Men selvsagt kan det også være slik at den enkelte mener at han/hun har fulgt gitte prosedyrer, rutiner og anvendt innlærte konfliktløsningsmåter.

En nokså stor andel svarer at de ikke vet om det hadde vært mulig å unngå hendelsen. Også disse svarene viktige i denne sammenheng. Når man svarer ”vet ikke”, bevisstgjøres heller ikke situasjonen. De som har en begrunnelse/forklaring, har en oppfatning; det betyr selvsagt ikke at denne er den eneste riktige, men den kan være et godt utgangspunkt for det forebyggende arbeidet. I dette spørsmålet kunne det vært ønskelig å få flere tilbakemeldinger og tanker om hva som kunne eller burde ha vært gjort. Slike innspill vil både styrke det forebyggende arbeidet og undervisningen på KRUS.

---

5 ANALYSE – ULIKE FORKLARINGER PÅ VOLDEN

Bruk av vold kan forklares på mange måter. Faglig sett er forklaringene avhengige av ulike faglige disipliners tilnærming. På den ene siden har vi ulike former for *individorienterte teorier* der volden forklares på individnivå og som forhold i og ved individet. På 1980- og 1990-tallet har en nyliberalistisk ideologi med et individualistisk menneskesyn styrket seg betraktelig. Også forskning og ulike forklaringsmåter på kriminalitet og vold preges av dette, og disse mer individualistiske forklaringsmodellene står sterkt.

På den andre siden finner vi *samfunns-, miljø- og gruppeorienterte teorier*, som er rettet mot de konkrete sosiale og materielle betingelsene den enkelte er i, og som den enkelte kan oppleve truende, frustrerende og vanskelige.

Enkelte fagfolk (og tilsatte) retter oppmerksomheten mot individuelle særtrekk som forklaring på voldsbruken, mens andre belyser voldsbruken i en diagnostisk, bio-psykiatrisk eller bio-psykologisk fagterminologi. Andre knytter voldsutfoldelsen til den enkeltes traumatiske opplevelser (politiske, familiære, grupperelaterte). Holdninger til voldsanvendelse kan også være forskjellige. Ved ulike tiltak som programvirksomhet, samtalegrupper, terapier og så videre, forsøker man blant annet å jobbe med den enkeltes holdning til og tenkning om voldsbruk. Innenfor læringsteorier vil man si at den enkelte har lært å bruke vold og derav kan fralæres. Kognitiv metodikk vil også ligge tett opp til et individuelt tilrettelagt opplegg for å få den enkelte til å avstå fra voldsbruk og mestre situasjoner og konflikter annerledes.

Ved ensidig bruk av de to hovedperspektivene får vi på det ene siden individuelle forklaringer som kan gjøre blind for sosiale forhold som kan forklare volden, på den andre siden kan man få ensidige forklaringer relatert til sosiale, miljømessige og materielle forhold som stenger for individuelle forutsetninger. Enkelte av disse teoriene er svært deterministiske, det vil si de bestemmer og forklarer volden på en ensidig og mekanisk måte (som årsaker og virkninger) og som forårsaket eller determinert av (bestemt av) for eksempel biologiske, fysiologiske¹⁴, psykologiske eller sosiologiske forhold. Skjematisk sett er det tre typiske feller man kan gå i, ifølge Knutagård (2002: 8)¹⁵:

- ”Den sociologistiska fällan – där man reducerar det mesta till sociala strukturer
- Den psykologistiska fällan – där man reducerar det mesta till inre psykiska strukturer och/eller mellanmänskliga relationer
- Den biologistiska fällan – där man reducerar det mesta till arv och gener etc.”

Andre har ikke disse enten-eller-perspektivene, men trekker inn både situasjonelle, individuelle og sosiomaterielle betingelser når voldsutøvelsen skal forklares. Atter andre bygger videre på dette helhetlige forklaringsgrunnlaget, men legger ulik vekt på delaspektene (f.eks. individuelle eller sosiale forklaringsforhold) relatert til de situasjonene personen er i. I noen tilfeller forklares da personens voldsutøvelse ved at han/hun er et offer for omstendighetene, i andre anvender personen vold og trusler på et personlig fundert grunnlag – der voldsanvendelsen eller ikke bruk av vold velges.

---

¹⁴ Jf. aggresjonsteorier som betrakter aggresjon hos mennesket som en drift. Andre teorier forklarer voldsutøvelsen ut fra biologiske, fysiologiske og kjemiske prosesser i kroppen. I visse sammenhenger knyttes volden til bruk av dop eller blanding av stoffer og medikamenter.

¹⁵ Se også Hammerlin & Schjelderup 1994 og Hammerlin & Larsen 1997.

Også tidligere undersøkelser om volds- og trusselproblematikken i kriminalomsorgen la vekt på ulike tilnærminger og teoretiske begrunnelser når volden ble forklart. I en del tilfeller ble volden forklart ved den generelle faglige kunnskapen man hadde om personen det gjaldt, i andre tilfeller ble voldsutøvelsen relatert til den situasjonelle betingelsen den enkelte var i. Mange forklaringer og innspill om volds- og trusselproblematikken i etaten bar preg av å være svært abstrakte og generaliserende før Hammerlin & Kristoffersen (2001) foretok sine konkrete studier. Studiene viste at volds- og trusselproblematikken i etaten var svært sammensatt og komplisert, og at man vanskelig kunne arbeide ut fra et entydig og ensartet bilde. Hammerlin & Kristoffersen viste til en mer omfattende kategorisering av voldsformer relatert til de opplevelsene, erfaringene og virkelighetsbildene som ble presentert av ofrene for volden.

Voldsutøvelsen må forstås ut fra de situasjonelle, relasjonelle og sosiomaterielle forholdene handlingene utfoldes i og gjennom, men også ut fra handlingens mål, betydning og mening i situasjonen og ut fra de behovene og motivene som den enkelte har hatt da han/hun handlet voldelig. Motivene og behovene kan være mer eller mindre planlagte, målbevisste, funderte og gjennomtenkte; de kan også være preget av en forvirret, fordreid eller uklar virkelighetsoppfatning, preget av at personen er psykisk sett rystet og ute av balanse i situasjonen. Andre tillegger også den som utøver volden og truslene motiver (f.eks. den som er offer for handlingen), derfor blir også handlingens betydning og mening slik den oppfattes av andre, viktig. Det vil her være en god hjelp å anvende sosiologen A. Schutz' skille mellom *for-å-motiver* og *fordi-motiver* (Hammerlin & Enerstvedt 1988, Hammerlin & Schjelderup 1994, Møller 2000). Schutz poengterer at den analytiske sontringen mellom de to slags motiver er av avgjørende betydning av mange former for sosiale interaksjoner. For-å-motivene har som mål å oppnå noe eller unngå noe. De er framtidstyrte. Fordi-motivene knyttes til den enkeltes tidligere erfaringer, og sånn sett kan de oppfattes som fortidsstyrte eller påvirket av noe som har skjedd tidligere. Fordi-motivene kan også inndeles i to: På-grunn-av-motivene innebærer en høy grad av andres styring med lav grad av autonomi. Handlingen gjennomføres og formes på grunn av andres forventninger. På-tross-av-motivene er dennes motsetning, og avkrefter omverdenenes forventninger. Den enkelte er da trossende og opponerende, han/hun går mot strømmen framfor å rives med (Hammerlin & Schjelderup 1994: 129-130). Det skal også poengteres at vold og trusler kan relateres til konkrete episoder og forhold i de enkelte fengslene, men de trenger slett ikke være årsaksbestemt av soningsforholdene alene. Det kan være andre forklaringer som påvirker den enkeltes bruk av vold og trusler i en gitt situasjon. Dette har også våre tidligere undersøkelser avdekket.

5.1 Vold i fengsel – en spesiell arena

Vi har kategorisert og analysert de ulike voldsformene som er innrapportert. Vi ser at vold utøves i ulike situasjoner og av forskjellige beveggrunner, og av mennesker som har ulik psykisk og fysisk konstitusjon. Den systematikken som nå er utarbeidet i voldsstudiene, gir et bedre beskrivende og forklarende bilde av voldsproblematikken sammenliknet med det gamle rapporteringsskjemaet. Det empiriske materialet er også av stor betydning for å kunne utvikle en bedre forståelse av voldsproblematikken i kriminalomsorgen, og det muliggjør derfor en forbedret og mer raffinert teori om volden som utøves under de særegne betingelsene som kriminalomsorgens arena innebærer. Denne konkrete kunnskapsproduksjonen kan avverge mot generaliserbare feilslutninger: Man unngår å overføre kunnskaper på en mekanisk måte – som om de automatisk er gitt for norsk kriminalomsorg. Selv om det kan være likheter med andre lands erfaringer og andre adekvate faggrupper og deres arbeidssituasjon, er det også klare

forskjeller mellom for eksempel fengselsvirksomheten og andre sammenliknbare institusjoner.

Et annet viktig poeng er at de som er blitt utsatt for volden, gir tilbakemelding om de problemene de har møtt. Mange tilsatte bekrefter tidligere funn om at svært mange sliter med ettervirkninger av volden som de er blitt utsatt for.

Forklaringer på hvorfor volden oppstår, baserer seg på de tilsattes egne vurderinger, men man skal merke seg at andre typer undersøkelser som vi har foretatt og som tar utgangspunkt i intervjuer og samtaler med fanger, bekrefter voldsvariasjonene og de ulike voldsmotivene som er registrert. Det gjenstår nå på sikt å lage en undersøkelse som tar for seg vold mot og mellom fanger, samt å foreta en mer systematisk undersøkelse der fangene selv forklarer hvorfor de i visse situasjoner har anvendt vold. Dette er nødvendig i et forebyggende og kunnskapsproduserende arbeid, ikke minst fordi vi har sett eksempler på at vold mellom innsatte kan spre seg og representere en fare også for tilsatte.

Vi har sett at voldsutøvelsen og vold forklares på mange måter. Det gjøres det også i kriminalomsorgen. Forskjellige forklaringer på den enkeltes voldsutøvelse og trusler kommer også fram i intervjuene og på registreringsskjemaene; flere av disse tilbakemeldingene gjenspeiler forskjellige kjente måter å forklare vold på, både i form av innarbeidede forestillinger og i form av dypere teoretiske refleksjoner.

I en del tilfeller brukes generaliserende og typifiserende betegnelser om den som utøver volden som relaterer voldsutøvelsen til han/hun som person. I andre tilfeller knyttes kommentarene til forklaringsmåter og bedømmelser som generaliserer alle som anvender vold og trusler, og da på en måte som om gruppa er en ensartet avvikergruppe. Slike framstillinger kan derfor bli svært abstraherende og problematiske. Vold må studeres konkret og analyseres ut fra den store variasjonen i både hvem som utøver den, og ut fra de situasjonene voldsbruk og trusler velges.

Det finnes en rekke teorier som forklarer voldsutøvelsen ut fra et miljøperspektiv, der volden blir sett på som forårsaket av livsbetingelser eller miljø (f.eks. miljødeterministisk læringsteori). Miljøet er da begrensende, truende og ødeleggende for individet. Personen blir da forstått som et offer for livsbetingelser som er ødeleggende eller undertrykkende og handler derfor i avmakt eller ved motverge. Men volden kan også forstås som lært. Visse læringsteorier er knyttet til en slik forståelse. Den enkelte oppfattes i dette perspektivet som feilsosialisert. Han/hun handler voldelig fordi personen er oppvokst i et voldelig miljø.

Vår forståelse er basert på å se individ og livsbetingelser/miljø i et indre forhold. Ethvert menneske formes eller påvirkes av de sosiale og miljømessige betingelsene som det er virksomt i, men som en handlende og skapende personlighet forholder det seg på en personlig kreativ eller destruktiv måte til de gitte betingelsene. Dette skjer både reflektert og ubevisst. En innvendig forståelse av individ og livsbetingelser kan forhindre reduserende forklaringer på bruk av vold. Man unngår å forklare voldsbruken ut fra individuelle særtrekk, og man unngår å forklare handlingen som om den enkelte var en mekanisk atferdsrobot.

Et innvendig forhold mellom individet og omgivelsene kan forstås ved en vekselvirkende frustrasjon-aggresjon-hypotese. Frustrerte og blokkerte behov fører da til at enkelte i situasjonen føler sinne eller avmakt, og kan bli aggressive og voldelige. Andre er opptatt av at

forholdet mellom makt, avmakt og motmakt også skaper de nevnte reaksjonene. Den enkelte opplever seg selv (både objektivt og subjektivt sett) som avmektiggjort og blir dermed frustrert og aggressiv¹⁶. Atter andre utfører voldshandlinger ikke fordi de blir frustrerte, men fordi de opplever situasjonen truende. Personen går da til motverge for å beskytte sin egen integritet.

Karpatschof (1983) viser til en modifisert utgave der stress innføres som en viktig delkomponent. Stressmodellen tar utgangspunkt i en forklaring som skiller mellom ekspressiv og instrumentell vold, der den ekspressive oppfattes mer som spenningsutløsning – en spenningsopphopning som frustrasjonen har skapt.

Her er variasjonen i forklaringene mange. En del tilsatte og fanger trekker fram kommunikasjonssvikt og informasjonsneglisjering som noen mulige forklaringer på voldshendelsen. Våre registreringsdata, men også andre undersøkelser vi har foretatt, viser at mange av hendelsene oppstår i situasjoner der tilsatte forklarer den voldsutløsende faktoren som kontroll, grensetting, informasjon om negative beslutninger, sanksjoner ved brudd på vilkår, overflyttinger med mer. Således kan voldsbruken være et uttrykk for både frustrasjoner og avmektighet. Det som betegnes som frustrasjonsteori innenfor voldsforskning, har nettopp feste i en analyse av at den enkeltes behov stenges og hemmes, og i at den enkelte opplever sin eksistens og integritet truet. Den enkelte frustreres og blir aggressiv. Voldsanvendelsen kan således knyttes til både avmakt og motmakt, men også til et forsøk på å presse gjennom egne behov eller endringer av en situasjon som oppleves truende for egen posisjon, begunstigelser og så videre. Men voldsanvendelsen kan også ha sitt feste i en hevne- og gjengjeldelsestanke. Man vil hevne seg på enkelte tilsatte. Både tilsatte og enkelte fanger har betont denne forklaringen på volden som ble utøvd. Enkelte voldshandlinger kan være ensidig maktsøkende rettet.

Flere andre undersøkelser (Alatalo 1990-2000; Hammerlin & Kristoffersen 2001; Høgh 2000, m.m) viser til at en del av volden som utøves, må forklares med basis i den enkelte fanges sonings- og livssituasjon. Forskning har generelt vist at den sosiomaterielle strukturen er viktig i forhold til den enkeltes psykiske og fysiske helse, og at strengt kontrollerende og sanksjonerende regimer kan virke voldsfremmende. Fængselsituasjonen, og da særlig de lukkede regimene, er uten tvil et betydelig inngrep i den enkeltes livssituasjon og integritet. Mange kritikere av fengsel, og fanger selv, oppfatter også ofte fængselsstraffen som frihets- og integritetskrenkende på en måte som de betegner som en form for strukturell, institusjonell og sosial vold. Særlig restriktive kontrollsystemer kan være svært nedbrytende. Christie (1982) har også framhevet et for sterkt kontrollsystems ugunstige virkninger i sin u-kurve: Et for tillukket og kontrollert system der det er lite rom for personlig utfoldelse, kan føre til økt vold.

De sosio-materielle betingelsene kan også påvirke den enkelte ulikt i forskjellige faser av soningen. Dette gjelder også den enkeltes egenopplevelse av å mestre forholdene, relasjonene og soningssituasjonen. De krav- og maktstrukturene man er underlagt, blir av mange fanger opplevd som krenkende og overgripende. At man opplever og føler det slik, kan i seg selv være en utløsende faktor.

---

¹⁶ Man skal imidlertid merke seg at det finnes frustrasjons-aggresjonsteorier som er mer mekaniske ved at de opererer med et mer ensidig årsak-virkningsforhold mellom volden og frustrasjon: frustrerte og blokkerte behov fører til frustrasjon, som igjen fører til vold. Den innvendingen som er kommet mot denne type teorier, begrunnes i at frustrasjon ikke alltid skaper aggresjon, men også helt andre sinnsstemninger; ikke at alle som blir frustrerte, blir aggressive.

De sosio-materielle betingelsene og fengselshverdagens innhold og form er uten tvil viktig i et forebyggende voldsarbeid for en stor gruppe av fanger som opplever både soningen og livssituasjonen som krenkende og undertrykkende. Nettopp behovsinnskrenkelse og integritetsbegrensende tiltak kan føre til at mange føler seg avmektige i situasjonen. Man er sterkt kontrollert med lite frihet i systemet, og man har liten innflytelse på det livet man har i og utenfor fengselsinstitusjonen. De strukturelle forholdene påvirker den enkelte forskjellig, for noen er kontrollvirksomheten en hardere påkjenning enn andre.

Tiltak har vært gjennomført. Det er uten tvil slik at det er mer vold i lukkede fengselssystemer sammenliknet med de åpne soningsformene. Det har vært forsøkt i ulike fengsler programvirksomhet (jr. bl.a. ATV) og tiltak av type MASH i Oslo fengsel (se Hammerlin & Larsen 2000), som uten tvil kan ha påvirket den enkelte på en positiv måte slik at voldsanvendelse forebygges.

Flere opplysninger i materialet kan tyde på at konflikter og interessemotsetninger har feste i de strukturelle betingelsene; noen påvirkes mer direkte, mens andre er mer knyttet til den enkeltes grunnstemning og relasjonen mellom tilsatt og fange, som igjen er formet og påvirket av livssituasjonen og soningsforholdene.

Både Arbeidsgruppas tilbakemelding, samtaler og intervjuer med betjenter og andre tilsatte, samt diverse undersøkelser og rapporter, viser at en del av voldshendelsene må forklares i forhold til de konkrete frihetsberøvende, livsbegrensende og kontrollrelaterte forholdene i kriminalomsorgen. Særlig i perioder da restriktive tiltak som kontroll- og disiplineringsteknikker rettet mot enkelte grupper skjerpes, kan voldshendelser knyttes til sonings- og kontrollsituasjonen.

Voldsbruken blir forklart situasjonelt, det vil si at voldsepisoden utviklet seg under helt spesielle omstendigheter og i en bestemt situasjon. Når dette er sagt, må det betones at den enkelte også forholder seg i visse situasjoner på en voldelig måte. Det er altså et indre forhold mellom situasjonens betingelser og den enkeltes personlige forhold til måten han/hun er i situasjonen på. Men at den enkelte forsøker å beherske situasjonen ved å anvende vold, kan også være fordi personen opplever sine handlinger som forsvar av egen integritet og selvforsvar. Personen kan dessuten oppleve situasjonen så kaotisk truende at han/hun handler i motverge.

Andre fanger kan anvende volden instrumentelt i en gjennomtenkt plan for å få til endringer (f.eks. ved rømning, tilegning eller opprettholdelse av maktposisjoner, hevn/skade, skape frykt m.m.). Konflikter mellom grupper kan også forstås i en slik sammenheng. De tilsattes innspill, men også analyser av hendelsesforløp som vi og andre har foretatt, indikerer at enkelte anvender vold som instrument og som maktspråk. I hvilken grad dette skjer, er det umulig å si noe om, men flere tilbakemeldinger fra voldsofre kan tyde på dette.

Forklaringer til voldsbruken blir også gitt på basis av det som oppfattes som særtrekk og forhold i og ved den enkelte fangen. I noen tilfeller virker disse litt sjablongmessige og begrunnet i typebeskrivelser, og for enkelte vil slike forklaringer ikke være adekvate og representere en individualisering av et mer sammensatt problem.

Men en del voldshendelser forklares med stor tyngde ut fra individuelle forhold: Tilsatte og fanger har forklart voldsepisoder relatert til psykiske problemer eller til bruk av rusmidler. De

psykiske problemene den enkelte har, kan forklares på mange måter og er ikke nødvendigvis en direkte konsekvens av fengselsoppholdet og straffegjennomføringen. Mange fanger har betydelige psykiske problemer før de kommer i kriminalomsorgens varetekt – problemer som forsterkes under oppholdet.

Voldsproblematikken er kompleks og mangfoldig, og må forstås og forklares med dette utgangspunktet. Å finne en fellesnevner eller et felles handlings- og tankemønster for voldsutøvelsen er meningsløst. Den enkelte bruker vold og voldsspråk ut fra forskjellig behov og begrunnelser, men en del voldsanvendelser er også knyttet til den konkrete livs- og sonings-situasjonen og til relasjonelle betingelser. Det forebyggende arbeidet, men også etterarbeidet, debriefingen og andre tiltak må ha basis i mangfoldigheten.

Mange av de tilsatte sliter med problemer etter å ha blitt utsatt for trusler og annen vold. Dette må tas alvorlig. Hjelp og omsorg må gis etter behov og sikres over tid. Volden kan være både direkte og indirekte. Det skal her understrekes at også de direkte og indirekte formene for symbolsk (verbal og nonverbal vold), psykisk og sosial vold (stigmatisering, isolering, utelukkelse, trakassering og visse former for mobbing osv.) kan få alvorlige konsekvenser for den enkelte. Forståelsen av voldsproblemet i kriminalomsorgen, etterarbeidet og de forebyggende tiltakene må ikke bare relateres til en alvorlighetsbedømmelse som bare tar utgangspunkt i 'det målbare' – det vil si de ytre registrerte legemlige skadene. Undersøkelse etter undersøkelse viser at både den symbolske, psykiske og den sosiale volden er en stor belastning for den enkelte.

Analytisk sett anvender vi både struktur- og situasjonsanalytisk metodikk, og da særlig med inspirasjon fra visse skoleretninger innen sosiologien og sosialpsykologien. Men vi bruker også en virksomhetsteoretisk forståelse der den enkelte oppfattes som handlende subjekt i konkrete situasjoner og under helt bestemte sosiale og materielle forutsetninger (f.eks. fengsel, avdeling, celle); den enkelte har forskjellige mål med handlingen, og forskjellige motiver og behov påvirker voldshandlingens betydning og mening (se Hammerlin & Schjelderup 1994; Hammerlin & Larsen 1997; og Knutagård 2002: 129-143).

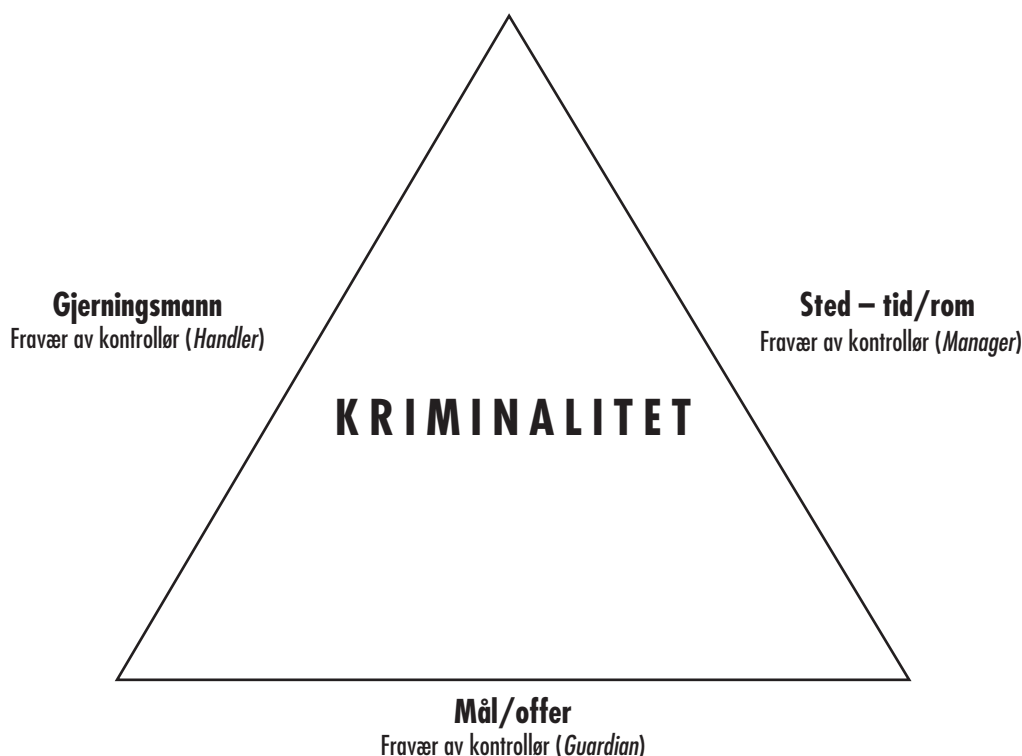
De aller fleste voldshendelsene må forstås i den konkrete fengselsammenhengen de oppstår i, men det er også viktig å si at flere av voldshendelsene ikke nødvendigvis kan relateres til soningsforholdene, men har sin forklaringsstygde på helt andre arenaer. Igjen ser vi et sammen-satt og komplisert forklaringsbilde. Det er dertil flere av dem som bruker vold som også har et voldsproblem før de kommer i fengsel; dernest finnes enkeltpersoner som bygger på en volds-ideologi og som anvender volden instrumentelt i gitte situasjoner.

5.2 Et aktuarisk perspektiv på voldsforebygging i kriminalomsorgen

I de siste tjue årene har visse psykologiske skoleretninger (bl.a. en kognitiv tilnærming) sterkt preget kunnskapsproduksjonen, forebyggings- og behandlingsperspektivet på vold i kriminalomsorgen. For å unngå en faglig reduksjonisme er det derfor presserende at man nå også trekker inn andre faglige perspektiver for å kunne forstå og forklare voldsutøvelse og vold som fenomen. Sosiologien og kriminologien har tradisjonelt hatt en sterk posisjon, og nye teoretiske skoleretninger og forklaringsmåter har utviklet seg innenfor disse disiplinene. For vårt forskningsarbeid er det en viktig oppgave å følge med på det som skjer innenfor fagfeltet, for så å formidle det videre. Et kriminologisk perspektiv som synes interessant, er en ny form for

praktisk rettet og anvendt kriminologi, som i noe tid har vært på fremmarsj internasjonalt, og i Norge. Med sitt blikk for praksisrettede, konkrete og handlingsnære løsningsforslag har denne nye retningen, med sitt ønske om å gjøre kriminalitet mindre attraktivt for den kriminelle, fått stor innflytelse i det kriminalitetsforebyggende arbeidet. *Retningen* i bestemt form entall er imidlertid noe unøyaktig – vi snakker her kanskje snarere om en rekke parallelle bevegelser som ofte (men ikke alltid) trekker veksler på hverandre, går inn i hverandre, omfatter hverandre og påvirker hverandre gjensidig. Perspektiver som POP (problemorientert politiarbeid), miljøkriminologi, situasjonell kriminalitetsforebygging, rutineaktivitetsteori, Rational Choice Theory og andre utgjør til sammen det som samlet kan kalles en *aktuarisk kriminologi*. I det følgende kapittelet skal vi forsøke å se volden mot tilsatte i kriminalomsorgen i et slikt perspektiv.

Ulikt mange andre kriminologiske teoriretninger (brorparten?) er disse perspektivene lite opptatte av kriminalitetens årsaker. Fokuset rettes snarere mot kriminalitetens betingelser – mot hva som skal til, konkret og i praksis, for at en kriminell handling skal bli resultatet - og hvordan man kan påvirke disse betingelsene for å minske risikoen for kriminelle handlinger. Rutineaktivitetsteorien, utviklet av Cohen & Felson (1979, senere utviklet i Felson 2002 og 2003 og Clarke & Eck 2003) beskriver en interpersonell kriminell handling (som f.eks. vold mot tilsatte i kriminalomsorgen) som et møte mellom minst fire elementer: en gjerningsmann, et mål (mennesker, men også objekter), et sted (tid/rom-sammenheng) og et fravær av effektive kontrollører (såkalte *handlers*, *managers* og/eller *guardians*). En kriminell handling har altså tre ”sider”:

I forlengelsen av denne modellen har perspektivet følgende grunnleggende forutsetninger (Felson 2002: 165):

1. Gjerningsmennene ønsker raske fordeler og å unngå åpenbare ulemper
2. Dagliglivets rutineaktiviteter er scene for de kriminelle handlingsvalgene
3. Ved å forandre dagliglivets rutineaktiviteter kan man forandre kriminaliteten

Mer konkret kan alle de tre ”sidene” beskrevet over påvirkes for å gjøre kriminalitet til et mindre sannsynlig handlingsvalg. Anvendt på problemet vold mot tilsatte i kriminalomsorgen peker dette perspektivet fram mot minst tre forskjellige forslag til voldsforebyggende intervensjoner:

For det første kan **effektive kontrollører introduseres**. Hver av trekantens tre sider korresponderer til mulige kontrolløsninger (Clarke & Eck 2003). En *handler* forholder seg til gjerningspersonen og er en som kjenner vedkommende og som er i posisjon til å påvirke og kontrollere vedkommendes handlinger. En *guardian* forholder seg til målet/offeret og er vanligvis mennesker som beskytter seg selv eller andre, familiemedlemmer, venner, naboer eller kolleger, men kan også være ulike sikkerhetsforanstaltninger som for eksempel overvåkningskameraer. En *manager* forholder seg til stedet og er en som har ansvar for et spesifikt området og hva som skjer der.

Merk at dette selvsagt er idealtypiske kategorier som i praksis vil kunne gå inn i hverandre, ikke minst i et fengsel. En fengselsbetjent vil kunne gå inn i rollen som *guardian*, *handler* og *manager*, alt etter hvilken situasjon det er snakk om. I enkelte situasjoner vil man måtte velge hvilken rolle man skal prioritere. Også andre fanger kan gå inn i disse kontrollrollene.

For det andre kan **gevinstene voldshandlinger har i praksis, tas bort** i størst mulig grad. Det er grunnleggende for perspektivet at et passende mål/offert kjennetegnes ved å ha en verdi for gjerningsmannen. Kriminelle handlinger, også vold, forstås som et resultat av rasjonelle valg (rational choice)¹⁷. Vold forstås som målorienterte handlinger som påvirkes av sine fysiske omgivelser. Dette betyr ikke at all vold alltid *bare* er målorientert, men at vold alltid *også* har et instrumentelt, målorientert element. Grovt sett kan man si at vold i dette perspektivet kan ha tre ulike utgangspunkt (Felson 2002):

Vold kan brukes til å

1. Få andre til å føye seg/innordne seg
2. Gjenopprette rettferdigheten slik voldsutøveren ser det
3. Hevde eller beskytte voldsutøverens selvbilde eller identitet

Hele tiden altså slik gjerningsmannen ser og oppfatter situasjonen. Her er det hva gjerningspersonen mente, følte og tenkte i situasjonen som betyr noe, ikke hva vedkommende *burde ha* ment, tenkt eller følt:

”To understand violent or nonviolent crime, we cannot be distracted by our own moral outrage, or by the legal code, or by objective facts about what a person *ought* to think of others. If the guy in the bar hit you because *he thinks* you insulted him, the fact that he heard you wrong is entirely beside the point” (Felson 2002: 154).

Spørsmålet blir da hva slags verdi vold mot tilsatte har for gjerningspersonene? Hva kan fangene oppnå med ulike voldsformer? Dette er i utgangspunktet et empirisk spørsmål som må besvares av framtidige undersøkelser. Avhengig av hva som er voldens målsetting, peker ulike løsninger seg ut.

Er voldens utgangspunkt at gjerningspersonen ønsker å få sin vilje gjennom, kan man enten gjøre dette alternativet umulig (*du vet at du ikke får viljen din uansett. Det nytter ikke å pro-*

¹⁷ Men ikke den strenge økonomiske rasjonaliteten til *Homo Oeconomicus*. Det er snarere snakk om en situasjonell rasjonalitet; det er nok at vold mot tilsatte oppleves av gjerningsmannen som det beste valget der og da.

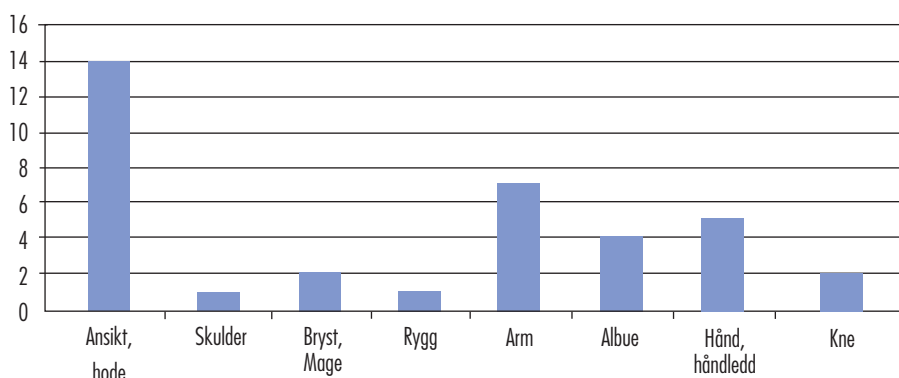
testere) eller gi vedkommende viljen sin (helt eller delvis – kompromisset) uten at vold blir en nødvendighet.

Kommer volden av en opplevd urettferdighet eller provokasjon, kan arbeid med relasjonen mellom fange og tilsatt gjøre at situasjoner i framtiden oppleves som rettferdige, eller at vold ikke sees som en løsning, uansett urettferdighet og provokasjoner. Det handler altså om å fjerne nøytraliserings teknikker som gjør vold til et mulig alternativ, jf. Sykes & Matza's (1957) klassiske artikkel om kriminelles teknikker for å rettferdiggjøre sine handlinger – såkalte *techniques of neutralization*. Hva kan gjøres med relasjonen mellom fange og tilsatt for å gjøre vold til et utenkelig alternativ?

Bunner volden i den enkeltes ønske om å beskytte selvidentitet, kan volden forebygges ved at kriminalomsorgen skaper arenaer og situasjoner som bidrar til å styrke fangenes muligheter til å skape og videreføre et tilfredsstillende selv bilde underveis i soningen. Fængsels sosiologiske og institusjonssosiologiske klassikere som Sykes (1958) og Goffman (1967) beskriver hvordan institusjonalisering oppleves som et angrep på selvidentiteten, og hvordan enkeltpersonen opplever hverdagen som en kamp for å gjenskape seg selv i sine nye, restriktive omgivelser. Vold mot tilsatte kan være utslag av slike opplevde angrep på identitet og selvforståelse.

For det tredje og til slutt, kan volden forebygges eller voldens skader dempes ved å **påvirke potensielle ofre** på ulike måter for å gjøre vold til et mindre attraktivt alternativ (såkalt *target hardening*). Det er selvsagt ikke mulig å gjøre noe med at betjenter og fanger møtes. Men andre tiltak er mulige. Ser man for eksempel på hvilke kroppsdeler som ble rammet i tilfellene av fysisk legemsvold i 2004, danner det seg følgende figur:

Figur 18: Skadested, legemsvold, absolutte tall

Hodet og ansiktet er spesielt utsatt, sammen med arm, albue, hånd og håndledd. Hvis disse områdene hadde vært tilstrekkelig beskyttet, hadde man altså unngått 30 av 36 legemsskader¹⁸.

Et annet mulig tiltak er å fjerne potensielle våpen. Våpen som nevnes i materialet er, i tillegg til dører og vegger, barberblader, permer, telefonrør, kokvarmt vann, uniformen (slips, skulderklaff) og bevisst blodsmitte. Det er selvsagt vanskelig å fjerne vegger og dører i et fengsel, og fangenes blod er likeledes noe de må få beholde. Men det er mulig å ha et bevisst forhold til andre typer potensielt farlige gjenstander, som et barberblad. Også uniformen kan utformes for å minske mulige gripepunkter.

¹⁸ 27 oppgir fysisk skade på kroppen, noen oppgir skader på flere steder på kroppen.

Alt i alt handler dette perspektivet om på ulike måter å sørge for at enhver kriminell handling (voldshandling) fremstår som:

- Vanskelig
- Risikabel
- Uten gevinster
- Umulig å forsvare (jf. nøytraliseringsteknikker)

Dette kapitlet er ment som en introduksjon til et mulig tankeverktøy i prosessen med å finne konkrete løsninger i det kontinuerlige voldsforebyggende arbeidet: hva kan gjøres for å hindre at gjerningsmenn gjentar volden, hva kan gjøres for å begrense risikoen for at en enkeltperson skal bli et offer, og hvilke forandringer kan gjøres ved sted/rom for å forhindre voldshendelser. Vi mener altså at et slikt aktuarisk perspektiv kan være en inspirasjon for arbeidet med utarbeidningen av ulike konkrete og praktiske tiltak på detaljnivå i arbeidet mot vold i kriminalomsorgen.

Det betyr ikke at det ikke er flere problematiske sider ved et slikt perspektiv. Slik vi ser det, er det problematisk at slike tanker underslår og underkommuniserer teorier om voldens mulige årsaker. Underforstått finner man et menneskesyn som kan beskrives som både deterministisk og negativt – det er ingen mening i å forsøke og forandre mennesker til det bedre, stikk i strid med kriminalomsorgens utgangspunkt i fagstrategien (*Strategi for faglig virksomhet 2004-2007*). Gjerningsmenn og deres tilbøyelighet til å bruke vold tas for gitt, volden forsøkes ikke forklart og settes ikke i en større sammenheng. Aktuariske perspektiver er ikke opptatte av hvorfor kriminalitet skjer. Voldshandlinger forstås som en form for ”dårlig vær” – stormen kommer, og det er ingenting man kan gjøre med det. Den aktuariske kriminologien prioriterer heller konkrete råd for hvordan man kan unngå å bli våt. Akademiske teorier om kriminalitetens årsaker er, på samme måte som komplekse meteorologiske modeller, irrelevante i denne sammenheng. Dermed vil man heller ikke forsøke å gjøre noe med eventuelle problemkomplekser som er relevante for å forstå kriminelle handlinger, og løsninger blir bare kortsiktige. Vi ser den aktuariske kriminologiens ensidige fokus på rasjonelle valg (rational choice) som modell for menneskelig handling som reduksjonistisk og ensporet.

Selv om de i praksis kan være effektive, må slike perspektiver heller ikke trekkes for langt. Det er mulig å begrense og kontrollere så mye at det virker mot sin hensikt, at man skaper mer og grovere vold. Hvis man for eksempel tar informasjonen over som en oppfordring til alle fengselsbetjenter om å løpe og finne fram hjelmen ved minste tegn til problemer, kan dette godt tenkes å gjøre en spent situasjon verre. Resultatet av ”for god” situasjonell kriminalitetsforebygging kan bli *displacement* – at volden bare flyttes i tid og rom og at den kanskje til og med blir grovere når den først skjer.

---

6 NOEN OPPSUMMERENDE MERKNADER

Det ser ut til at den alvorligste legemsvolden har uteblitt denne gangen. Det betyr selvsagt ikke at skadene som er påført ofrene, ikke oppfattes belastende og smertefulle. Samtidig sliter mange med ettervirkninger av de ulike voldsformene/voldshendelsene. Interessante er også flere av de utdypende svarene som kvalitetssikrer og identifiserer avkrysningene på en mer kvalitativ måte. Fremdeles ser det ut som debriefingen ikke settes i verk alle steder. Det er også ofte uklart hva den enkelte mener med begrepet debriefing. Ut fra forskjellige formål med denne form for oppfølging bør dette gjøres på en skikkelig måte.

Det er også interessant å registrere tidspunktet på dagen for voldsutøvelsen. Denne informasjonen bør for eksempel sees i sammenheng med bemanningssituasjonen i forhold til innlåsning på kveldstid. Særs viktig er det også at så mange som 1/4 av respondentene hevder at voldsopplevelsen er belastende, mens halvparten sier litt belastende. Dette bekrefter Hammerlin & Kristoffersens undersøkelse. Dette bildet blir enda mer alvorlig tatt i betraktning at skjemaet er fylt ut nokså kort tid etter hendelsen, noe som gjør at eventuelle problemer som først melder seg etter noe tid ikke fanges opp. Tidligere undersøkelser viser at slike senskader blir et problem for enkelte (Hammerlin & Kristoffersen 2001). Volden er et arbeidsmiljøproblem som må tas alvorlig og følges skikkelig opp. Som vi tidligere har poengtert: Det skal ikke finnes frisoner for vold, og volden er heller ikke en privatsak. Det er derfor nødvendig å gi volden som pågår stor oppmerksomhet og anerkjenne den som et arbeidsproblem som mange sliter med i hverdagen. Den kan ramme alle, uansett kjønn og alder. Det er nødvendig at de retningslinjene som er gitt av KSF og Arbeidsgruppa følges godt opp, og at både regionsansvarlig og den som er ansvarlig for registreringen av voldshendelsene, sikrer tilbakemeldingene om problemet.

Det er først om noen år vi kan komme med en mer grundig og oppsummerende studie om voldsproblematikkens utvikling i kriminalomsorgen. Vi vil da, med et større sammenliknbart statistisk materiale, være bedre i stand til å gjennomføre statistiske analyser. Vi har hatt en prøvetid med det nye skjemaet og har korrigert 2005-skjemaet på basis av de erfaringene som er gjort, og de innspillene vi har fått. Dette arbeidet kommer til å fortsette også i framtiden – registreringsskjemaet må være dynamisk for å speile hverdagen i kriminalomsorgen på den til enhver tid best mulige måte. Arbeidet med skjemaets utforming og registreringsprosedyrenes gjennomføring, vil således aldri bli ”ferdig”.

Ut fra kunnskapsproduserende målsettinger er vi godt fornøyd med prøveopplegget. Vi håper også på at de korrigeringsene vi har foretatt, vil gi etaten bedre oversikter og innspill. Dermed vil man kunne forebygge ulike voldsformer og voldshendelser, men også kunne følge opp på en bedre måte med blant annet omsorgstiltak. Både registreringspraksisen og kunnskapsproduksjonen er blitt bedre med det nye opplegget.

Ved det nye skjemaet er det mulig å fordype seg mer i problematikken; voldsbildet avdekkes bedre ved de kategoriseringene og differensieringene som er blitt foretatt. Dette gjelder både relatert til type vold, og også hendelsesforløp, situasjon, oppfølging og konsekvenser av handlingen. Man får dessuten innspill om hvilke rutiner som det må gjøres noe med. Mange av innspillene og informasjonene gir muligheter for å bli mer bevisst hendelser, situasjoner,

relasjonelle betingelser og strukturelle forhold der vold anvendes. For et kvalitativt sett bedre arbeids- og soningsmiljø er kunnskapen som produseres om voldsbildet i kriminalomsorgen, viktig.

Det nye registreringskjemaet har etter hvert blitt integrert bedre i rutinene. Den enkelte respondenten fører også skjemaet bra. Oppfølgingen fra regionsansvarlig og enhetsansvarlig er derfor blitt klart bedre. Skjemaet er fleksibelt på den måten at det kan føres på en lite tidkrevende måte for dem som ønsker det, samtidig som det er mulig å gå i detaljer og bruke god tid for dem som har behov for det. Informasjonsrikdommen er betydelig forbedret sammenliknet med tidligere skjemaer, og kunnskapskapitalen er derfor klart blitt større. Dette er viktig for omsorgstiltakene og det forebyggende og oppfølgende arbeidet. Arbeidet som er gjort til nå, har også fått konsekvenser for undervisningen på KRUS, for i de siste par årene har en av forskerne undervist aspirantene om voldsproblematikken i fengslene og den registrerte volden mot de tilsatte.

Tidligere undersøkelser førte til juridiske, praktiske, organisatoriske og formelle føringer om oppfølging av den enkelte voldsutsatte. Innspillene som er kommet er viktige og må iverksettes. Tilbakemeldingene viser at det fremdeles er for mange som ikke får den nødvendige debriefingen eller en kvalitativ god og personlig tilpasset oppfølging. Det må legges mer arbeid i denne omsorgsvirksomheten.

Som i tidligere arbeid ser vi også at mange sliter med ettervirkninger, og at mange mener at hendelsen har vært til belastning for dem. Også dette må tas alvorlig i det oppfølgende omsorgsarbeidet.

Den nye registreringen og de undersøkelsene som er foretatt, gir et voldsbilde som er virkelighetsnært. Dette gjelder særlig relatert til de voldsformene den enkelte utsettes for. Gode kunnskaper får vi dessuten om situasjonene volden oppstår i. Vi har på basis av det materialet vi arbeider med store muligheter til å krysse variabler slik at vi både får en dypere og bredere forståelse av problemet. En slik framgangsmåte nyttes også i analysene når disse foretas.

Kontakten med registreringsansvarlige i regionene har vært veldig bra, men det er viktig å poengtere at hvis andre overtar oppgaven enn den personen som har vært vår kontaktperson, må det gis beskjed om det. Det gjelder også for de lokale enhetene.

Forskerne vil i de kommende rapportene utvikle analysene, samtidig som det også vil bli gitt innspill for teoriutvikling. Forskerne vil dessuten presentere nye aktuelle rapporter og teorier som utvikles.

Helt til slutt vil vi tillate oss å peke på noen få mulige innfallsvinkler for arbeidet videre. Det er særlig tre problemstillinger som peker seg ut som interessante i det videre arbeidet mot vold i kriminalomsorgen, i tillegg til det løpende registreringsarbeidet:

- Mørketallsproblematikken – prosessen fram mot ferdig skjema. Dette vet vi for lite om i dag, men det er grunn til å tro at det kan finnes variasjoner mellom ulike personer, tjenestesteder, regioner og så videre.
- Undersøkelse av vold mot og mellom fanger med utgangspunkt i den samme volds-

definisjonen. Dette er et absolutt nødvendig neste skritt for å få et helhetlig bilde av vold i kriminalomsorgen.

- Gjengangerproblematikk – det ser ut til at en gruppe gjerningsmenn begår vold mot tilsatte flere ganger. Dette må studeres nærmere.

---

7 LITTERATUR

- Alatalo, I. (perioden 1990-2000). En rekke upubliserte manuskripter om vold og trusler mot tjenestemenn presentert på de nordiske internforsker møtene i kriminalomsorgen.
- Arendt, H. (1970): *On violence*. New York: Harcourt, Brace World
- Basberg, C. & Hammerlin, Y.(1996): *Kvinnelige betjentes arbeidssituasjon. En forstudie*. Oslo: Justisdep./KRUS
- Baumeister, R.F. (1997): *Evil, Inside Human Violence and Cruelity*. New York: W-H. Freeman and Company
- Bourdieu, P. (1999): *Symbolisk makt*. Oslo: Pax
- Bruner, J. (1999): *Mening i handling*. Århus: Klim forlag
- Budd, T. (1999): *Violence at work. Findings from British Crime Survey*. London: Home Office
- Christie, N. (1982). *Hvor tett et samfunn?*. (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Clarke, R. V. & Eck, J. (2003). *Becoming a problem-solving analyst in 55 small steps*. London: Jill Dando Institute of Crime Science.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). "Social change and crime rate trends: A routine activity approach". *American Sociological Review* nr. 4, vol. 44, s. 588-608.
- Felson, M. (2002). *Crime and everyday life*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Felson, M. (2003). "The routine activity approach as a general crime theory". I: E. Mclaughlin, J. Muncie og G. Hughes (red.) *Criminological perspectives*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Goffman, E. (1967): *Anstalt og menneske*. København: Paludan.
- Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (2001). *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Oslo: KRUS. *Dokumentasjon og debatt nr. 2/2001*.
- Hammerlin, Y. & , E. (1997). *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hammerlin, Y. & Larsen, E. (2000). *"Tungtsonende": Forsknings-/evalueringsrapport for TFP (tverrfaglig fengselsprosjekt) i Oslo kretsfengsel*. Oslo: KRUS.
- Hammerlin, Y. & Schjelderup, G. (1994). *Når livet blir en byrde*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Handlingsplan mot vold og trusler mot ansatte i kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen 2003
- Hjemdal, O.K. (2003): *Hva er vold? Myter og fakta*. HiO-notat nr. 12/Konf.rapport nr. 5
- Hellevik, O. (1999). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. (6. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.

- Høgh, A. (2000). *Trusler og vold på arbeidsplassen*. København: Arbejdsmiljøinstituttet.
- Håndtering av volds- og trusselhendelser i kriminalomsorgen. Oslo: Kriminalomsorgen 2003 (KSF)
- Isdal, P. (2000): *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget
- Karpatschof, L. (1983). *Kvinders svaghed*. København: Antropos.
- Knutagård, H. (2002). *Introduktion till verksamhetsteori*. Malmø: Studentlitteratur.
- Kriminalomsorgen (2003). *Handlingsplan mot vold og trusler mot ansatte i kriminalomsorgen*. Oslo.
- Kriminalomsorgen (2003). *Håndtering av volds- og trusselhendelser i kriminalomsorgen*. Oslo.
- Kriminalomsorgen (2003). *Strategi for faglig virksomhet 2004-2007*. Oslo.
- KRUS (2005). *Nordisk statistikk for kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Norge og Sverige 1999-2003*. Oslo.
- Mathiesen, T. (1982): *Makt og motmakt*. Oslo: Pax
- Møller, M. (2000): *I fars vold*. Oslo: Kommuneforlaget
- Norlander, K. (1994): Vad gör strukturererna med oss? I *Häftan för kritiska studier nr 4/1994*
- NOU 2003:31: Retten til et liv uten vold
- O'Donell, I., & Edgar, K. (1996): *Victimisation in Prisons*. Research findings no. 37. London: Home Office
- Råkil, M (red/2002): *Menns vold mot kvinner*. Oslo: Universitetsforlaget
- Saur, R. (2003): *Voldens konsekvenser i et bredt perspektiv*. HiO-notat 2003 nr.12/Konf. rapport nr. 5
- Skjørten, K. (1994): *Voldsbilder i hverdagen*. Oslo: Pax
- Svedberg, B. (2000): *Personalstatistik: Rapporter om hot och våld mot personal inom kriminalvården 1999*. Norrköping: Kriminalvårdstyrelsen
- Sykes, G. M. (1958): *The societies of captives. A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.
- Sykes, G. M. & Matza, D. (1957): "Techniques of neutralization. A theory of delinquency". *American Sociological Review* vol. 22, s. 664-670.
- Trotha, T. von (1997): *Soziologie und Gewalt*. Göttingen: Westdeutscher Verlag

---

8 VEDLEGG: Registrerings- og definisjonsveiledning

Definisjon av vold

Vold på arbeidsplassen eller i forbindelse med arbeidet defineres som situasjoner der en eller flere personer blir overfalt, truet eller misbrukt i forbindelse med deres arbeid, og der overfallet, trusselen eller misbruket inneholder en direkte eller indirekte trussel mot deres sikkerhet, trivsel eller helse.

Med **vold** menes påført skade eller forsøk på skade på en annen person, dennes familie eller personlige eiendom. Med skade på personen menes både alvorlig og lettere skade, som overflatiske sår eller annen opplevd smerte forbundet med skadehandlingen.

Med **trusler** menes både verbale, nonverbale eller skriftlige ytringer og andre handlinger, med eller uten våpen eller annen gjenstand, som uttrykker eller signaliserer mulig bruk av vold.

I forbindelse med arbeid: Gjerningspersonens handlinger eller ytringer skyldes forhold som *har sammenheng* med tjenesten. Det vil si at hendelsen også kan finne sted utenfor tjenestetiden dersom nevnte forutsetning er oppfylt.

Voldsdefinisjoner som ligger til grunn for registreringsskjemaet

Fysisk vold - enten (a) vold mot kropp (legemsvold) eller (b) vold mot materiell.

(a) Legemsvold - handlinger som er rettet mot offerets kropp, der hensikten er å uskadeliggjøre eller påføre kroppslig smerte eller ubehag.

(b) Vold mot materiell - ødeleggelse av eiendom, materiell og gjenstander.

Psykisk vold - retter seg mot offerets psykiske tilstand eller sinnstemning. Gjerningspersonen vil for eksempel skape psykisk ubehag, frykt, engstelse eller usikkerhet hos offeret.

Verbal vold - kjefting, utskjelling, verbale trusler eller andre nedvurderende ytringer som oppleves sterkt belastende.

Nonverbal vold er truende eller nedvurderende væremåte ved bruk av kroppsspråk og/eller mimikk som oppleves sterkt belastende.

Sosial vold - kan her eksemplifiseres som mobbing og trakassering, utstøting, stigmatisering og usynliggjøring.

aktiv kriminalomsorg
- tryggere samfunn

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS

Postadresse: Postboks 6138 Etterstad, 0602 Oslo • Besøksadresse: Teisenveien 5, Oslo
Telefon 23 06 71 00 • Telefaks 23 06 71 02 • E-post: krus@krus.no • Internett: www.krus.no